

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури
(переклад включно), перша – польська

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

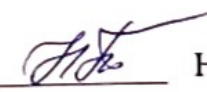
**ФУНКЦІОНУВАННЯ ВОКАТИВІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ І. ФРАНКА «ЛЕЛЬ І ПОЛЕЛЬ»)**

КРФППмз.23069.01.02.00

здобувачки освіти II курсу групи ФППмз-23-1 Наталії БОДЕЛАН
підпис, дата

Керівник Наталія ТОРЧИНСЬКА
кандидат філологічних наук, доцент

До захисту допускаю:

Завкафедри слов'янської філології Наталія ТОРЧИНСЬКА
кандидат філологічних наук, доцент

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Рівень вищої освіти	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри української філології

 _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
 17 жовтня 2023 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу БОДЕЛАН НАТАЛІЇ МИХАЙЛІВНИ

1. Тема роботи: «Функціонування вокативів у польській та українській мовах (на прикладі твору І. Франка «Лель і Полель»)), затверджена наказом ректора університету від 16 червня 2023 р.

2. Термін подання студентом завершеної роботи – грудень 2024 року.

3. Вихідні дані роботи. Незважаючи на наявність досліджень Н. Ясакової, Н. Кобченко, В. Ожоган, Л. Чередник, Н. Торчинської, М. Торчинського в українському мовознавстві та відповідно А. Домбровської, Е. Брези, С. Дубіша – в польському, які аналізували вокативи у зв'язку з іншими синтаксичними формами і на різних текстах, досліджували особливості функціонування кличного відмінка в українській та польській мовах, все ж окремого комплексного опису звертальних конструкцій у польському («Lelum i Polelum») та українському («Лель і Полель») варіантах повісті І. Франка не було здійснено, що й зумовлює актуальність теми роботи.

4. Перелік підлеглих розробці питань.

- описати форми вокативів у польській та українській мовах;
- визначити прагматичні й стилістичні функції вокативів у тексті;
- порівняти функціонування вокативів у двох мовах і виявити їхні спільні та відмінні риси;
- розкрити роль вокативів у побудові міжперсонажної взаємодії та розкритті характерів;

-підкреслити важливість вокативів як засобу розкриття змісту й художньої експресії в повісті Франка «Lelum i Polelum» / «Лель і Полель».

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	Немає		

6. Графічний матеріал: таблиці

7. Дата видачі завдання – 17 вересня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

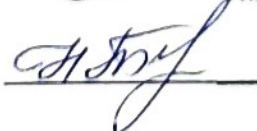
№ /п	Найменування етапів виконання кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2023 року	
2	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2023 року	
3	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень-жовтень 2023 року	
4	Написання першого розділу кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 – січень 2024 року	
5	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірниках наукових праць та участі в конференціях	Квітень, травень, листопад 2024 року	
6	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Червень-вересень 2024 року	
7	Написання «чорнового» варіанту кваліфікаційної роботи	жовтень-листопад 2024 року	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2024 року	
9	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2024 року	
10	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2024 року	

Здобувач освіти

Наталія БОДЕЛАН

Керівник роботи

Наталія ТОРЧИНСЬКА

Анотація

Тема роботи: «Функціонування вокативів у польській та українській мовах (на прикладі твору І. Франка «Лель і Полель»)»

Автор – Наталія БОДЕЛАН.

Науковий керівник – Наталія ТОРЧИНСЬКА.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 63 сторінки основного тексту, 68 сторінок загального тексту.

Робота містить 70 джерел посилань.

Ключові слова: вокативи, адресація, Іван Франко, польська мова, українська мова, порівняльний аналіз, функції вокативів.

Комунікативна функція мови зреалізована в розмовах, діалогах, полеміці. Вона утворює суспільство як соціум, а також може виступати елементом самовираження особистості. Цю функцію втілено в мовленні через різні мовні засоби, одним із яких є вокатив.

Мета кваліфікаційної роботи – виявити та проаналізувати функціональні, семантичні і стилістичні особливості вокативів у польській та українській мовах на основі твору Івана Франка «Lelum i Polelum» / «Лель і Полель», визначити спільні риси і відмінності їхнього використання у контексті міжмовної комунікації та художнього тексту. Визначена мета охоплює виконання таких завдань: описати форми вокативів у польській та українській мовах; визначити прагматичні й стилістичні функції вокативів у тексті; порівняти функціонування вокативів у двох мовах і виявити їхні спільні та відмінні риси; розкрити роль вокативів у побудові міжперсонажної взаємодії та розкритті характерів; підкреслити важливість вокативів як засобу розкриття змісту й художньої експресії в повісті Франка «Lelum i Polelum» / «Лель і Полель».

У роботі розглянуто вокативи як синтаксичні та семантичні одиниці, що відіграють важливу роль у вираженні адресації, емоційності та комунікативної динаміки. У межах роботи здійснено порівняльний аналіз вокативів у обох мовах, що дозволяє виявити спільні риси та розбіжності у їх використанні, зумовлені лінгвістичними, культурними та історичними чинниками. Особлива увага приділяється стилістичним і прагматичним функціям вокативів, а також їх впливу на структуру художнього тексту.

У літературі вокатив використовується як інструмент для посилення емоційної глибини тексту, покращення комунікації між персонажами та увиразнення авторського стилю. Це важливий елемент української мови, який збагачує літературний текст.

Автор_ Наталія БОДЕЛАН

ЗМІСТ

Вступ.....	6
1.Теоретичні аспекти дослідження вокативів	11
1.1.Вокатив як засіб експресивного синтаксису в художньому тексті.....	11
1.2.Форми та функції вокативів у польській та українській мовах: спільні риси та відмінності.....	15
1.3.Дослідження вокативів в українському та польському мовознавстві...16	
1.4.Семантика і структура власних назв у звертальних конструкціях (на прикладі повісті І. Франка «Лель і Полель»)	29
2. Порівняльний аналіз вокативів в українській та польській мовах.....	37
2.1.Морфологічні особливості вокативних форм у творі І. Франка «Лель і Полель»: порівняльний аналіз українських і польських структур.....	36
2.2.Функціонально-семантичний аналіз вокативних конструкцій у соціокультурному контексті.....	42
2.3.Стилістичне та поетичне використання вокативу у творі І. Франка «Лель і Полель» та польських письменників.....	50
Висновки.....	60
Перелік джерел посилання.....	62

ВСТУП

Вокатив або кличний відмінок є важливим елементом мовної системи, який використовується для звернення до співрозмовника або створення емоційного контакту. Українська та польська мови, як представники слов'янської мовної групи, мають подібні характеристики у використанні вокативів, але їх функціонування в кожній із цих мов має свої особливості. Це дослідження зосереджується на аналізі вокативів у двох мовах із використанням семантико-синтаксичного, прагматичного та функціонального підходів.

Вивчення мовних явищ завжди привертало увагу дослідників – це можливість виявити унікальні та універсальні риси мовної системи. Одним із таких феноменів є вокатив, форма звертання, що має значний семантичний, прагматичний та культурний потенціал. Вокативи відображають особливості міжособистісної комунікації, маніфестують соціальні й емоційні стосунки між мовцями, а також часто мають літературну та стилістичну функцію.

У кваліфікаційній роботі зосередилися на функціонуванні вокативів у польській та українській мовах, аналізуючи їх на прикладі драматичного твору Івана Франка «Лель і Полель». Цей текст обрано не випадково: Франковий твір відображає багатий спектр емоцій і стосунків між персонажами, що створює сприятливі умови для вивчення форм і функцій вокативів. Порівняльний аналіз вокативів у польській і українській мовах дозволить виявити схожості та відмінності у формах звертання, їхній прагматичній і стилістичній реалізації, а також допоможе краще зрозуміти культурну специфіку кожної мови.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом до порівняльної лінгвістики та аналізу комунікативних стратегій у контексті міжкультурного спілкування. Крім того, дослідження вокативів як засобу міжособистісної комунікації сприяє глибшому розумінню механізмів функціонування мов та їхніх соціокультурних аспектів.

Звертання є домінантною ознакою різних форм вираження чужого мовлення, яке наявне у більшості писемних текстах і в усіх усних проявах людського мовлення.

Як зазначалося вище, основним матеріалом для вивчення функціонування звертальних конструкцій здебільшого ставав художній дискурс, бо саме в ньому відображаються всі структурно-семантичні та синтаксичні особливості вокативів у польській та українській мовах. У вітчизняному мовознавстві звертання з різних поглядів досліджували на прикладі творів Лесі Українки, Т.Шевченка, І.Франка, М.Стельмаха, Л.Костенко, Ю.Андруховича. У польській філології знаходимо праці, присвячені звертанням у творах А.Міцкевича, В.Потоцького, Г.Сенкевича, В.Гомбровича та інших.

Творчість Франка є предметом дослідження багатьох українських науковців і не лише. Вона охоплює різноманітні аспекти його діяльності як поета, прозаїка, драматурга, філософа та громадського діяча.

Тема вокативів у польській та українській мовах неодноразово привертала увагу мовознавців, оскільки вона пов'язана із питаннями морфології, синтаксису, прагматики та культурних аспектів комунікації.

Сучасні дослідження вокативів в українській та польській мовах, як і загалом граматичних та прагматичних явищ, активно розвиваються. Серед українських мовознавців, які працюють над актуальними проблемами морфології та прагматики, зокрема формами звертання, варто згадати таких як: О.Баган [1], Т.Вавринюк [5], П.Дудик [12], О.Лопатка [20], А.Мойсієнко [21], О.Семенюк [26], Н.Торчинська [31], Є.Фурман [37].

Серед польських мовознавців, які досліджують граматику і прагматику польської мови, виокремлюємо таких: М.Бяловскі (M.Bialowski) [43], С.Герчак (S.Gierczak) [54], Р.Грегорчикова (R.Grzegorzyczkowa) [55], З.Клеменсевич (Z.Klemensiewicz) [61], М.Марц'янік (M.Marcjanik) [68]. проте з погляду функціонування звертань ідіостиль автора не ставав об'єктом дослідження, що й зумовлює **актуальність** теми кваліфікаційної роботи.

Мета – аналіз вокативів у повісті Івана Франка «Лель і Полель» з погляду їхньої функціональної ролі в українській та польській мовах.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- описати форми вокативів у польській та українській мовах;
- визначити прагматичні й стилістичні функції вокативів у тексті;
- порівняти функціонування вокативів у двох мовах і виявити їхні спільні та відмінні риси;
- розкрити роль вокативів у побудові міжперсонажної взаємодії та розкритті характерів;
- підкреслити важливість вокативів як засобу розкриття змісту й художньої експресії в повісті Франка «Lelum і Polelum» / «Лель і Полель».

Об'єкт роботи – вокатив як мовне явище в українській та польській мовах.

Предмет – морфологічні, граматичні, стилістичні та прагматичні форми звертання в польському («Lelum і Polelum») та українському («Лель і Полель») варіантах повісті І.Франка.

Методи дослідження: *порівняльно-типологічний* дозволив проаналізувати граматичні, фонетичні й стилістичні аспекти вокативів у двох мовах; за допомогою *контекстуально-семантичного методу* розкрито семантичне навантаження вокативів та їх роль у передачі емоційного стану персонажів; *функціонально-стилістичний аналіз* був використаний для класифікації функцій вокативів у тексті; *метод текстового аналізу* забезпечив детальне вивчення тексту твору Франка з акцентом на вокативні форми, їхнє місце у синтаксичній структурі та контекстуальне значення.

Наукова новизна зумовлена тим, що в роботі зроблено комплексний порівняльний аналіз функціонування вокативів у польській та українській мовах на прикладі повісті «Lelum і Polelum» / «Лель і Полель» Івана Франка, зробити висновки стосовно спільного й відмінного у функціонуванні звертань у двох слованських мовах та в ідіостилі одного автора.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в її внеску у вивчення вокативів як універсального мовного явища, у поглибленні знань про українсько-польські мовні зв'язки, а також у сприянні міждисциплінарним дослідженням мовознавства й літературознавства. Дослідження дозволяє побачити, як мовні форми звертання інтегруються в літературний контекст і як вони розкривають стосунки між персонажами, соціальні і культурні аспекти епохи, відображеної у творі. Визначено місце звертання в загальній класифікаційній структурі категорійних одиниць, розкрито прагматичні функції вокативів у літературному контексті, показуючи, як ці форми звертання впливають на міжособистісну комунікацію, соціальний статус мовця і адресата, а також на передачу емоцій.

Практичне значення роботи визначається можливістю використати її результати у закладах вищої та загальної середньої освіти під час викладання польської мови (зокрема синтаксису, стилістики), польської літератури, різноманітних спецкурсів із прагматики польської мови, теорії тексту, лінгвістичного аналізу тексту, а також при дослідженні мови і стилю письменника у закладах вищої освіти, при проведенні різноманітних заходів, метою яких є вивчення лінгвокультурологічних особливостей України та Польщі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи заслуховувалися на:

- Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Славістичні студії в сучасному філологічно-дидактичному просторі» (Хмельницький, 24 травня 2024 року)
- Конференції «ІІ Подільські філологічні читання» (Хмельницький, 19 квітня 2024 року)

– IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія і практика професійної освіти: українська мова та українська література» (Умань, 18 квітня 2024 р.);

– IV Міжнародній науково-практичній студентсько-учнівській конференції «Мовні виміри світу»

та викладені у статті «Семантична структура власних назв у звертальних конструкція (наприкладі твору І.Франка «Лель і Полель»)» («Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика», Хмельницький, 2024. Вип.16, у друці).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та переліку джерел посилання (70 позицій).

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОКАТИВІВ

1.1. Вокативи як засіб експресивного синтаксису в художньому тексті

Вокативи, або звертання, є одним із найяскравіших засобів експресивного синтаксису, який активно використовується в художніх текстах. Завдяки своїй здатності привертати увагу, передавати емоції та підкреслювати інтонаційні особливості, вони створюють особливу комунікативну атмосферу та збагачують текст емоційною насиченістю.

Вокативи – це форма звертання, яка слугує для вираження емоційного ставлення мовця до адресата, індивідуалізації спілкування або встановлення контакту [28, с.133]. Зазвичай вони представлені іменниками у кличному відмінку, наприклад, «*друзе*», «*пані*», «*мати*» або іншими частинами мови, що виконують роль звертання.

У художніх текстах вокативи мають декілька основних функцій:

–*емоційна*: вокативи підсилюють емоційне забарвлення мовлення. Наприклад, у романах Лесі Українки звертання надають реплікам героїв особливої чуттєвості: «*Ой, мати рідна, що це ти кажеш!*».

–*контактно-регулятивна*: вони сприяють встановленню контакту між персонажами або між автором і читачем.

–*характеризуюча*: звертання розкривають стосунки між персонажами, їхній соціальний статус чи емоційний стан. Наприклад, вживання вокативів типу «*шановний*», «*любий*», «*негіднику*» демонструє характер взаємин і ставлення мовця [7, с.150].

Художній текст, як правило, націлений на створення багатовимірного емоційного впливу. Вокативи дозволяють автору акцентувати увагу на певних аспектах сюжету чи внутрішньому світі героїв. Наприклад:

–у творах Тараса Шевченка звертання виконують патетичну та закличну роль, підсилюючи драматизм подій: «*Борітеся – поборете, вам Бог помагає!*».

—у сучасній літературі вокативи часто додають іронії або гумору, формуючи стиль автора: «*Ну, пане розумнику, де ж твої мудрі поради?*» [37].

Важливою особливістю вокативів є їхня здатність відображати мовленнєві особливості персонажів, що надає тексту природності й достовірності. Наприклад, у діалозі сільського жителя й інтелігента звертання типу «*сусіде*», «*пані*», «*добродію*» відтворюють специфіку мовлення та соціокультурний контекст. Вокативи мають відносну синтаксичну незалежність. Вони не підпорядковуються основній структурі речення, але органічно вплітаються в текст, створюючи додаткові емоційно-стилістичні акценти. Це дозволяє автору формувати багатоплановість висловлювання, змінюючи його тональність залежно від контексту.

Звертання часто супроводжуються емоційними вигуками, наприклад, «*Ой, мамо!*», «*Гей, козаче!*», які підсилюють експресивність. Вони також можуть вживатися у формі риторичних запитань чи повторів, що додає тексту динаміки: «*Друзе, друже, чому ж ти мовчиш?*» [20, с.68].

Від часу проголошення незалежності значна увага українських лінгвістів присвячена проблемам мовної норми та культури мовлення. Очевидно, що ця тенденція є одним із закономірних проявів звільнення української нації від багатовікової колоніальної залежності та природним бажанням очистити національну культуру, а отже й мову як її засадничий складник, від деструктивних впливів імперії. Як відомо, найшвидше й найвиразніше такі впливи позначаються на лексичному рівні мовної системи, тоді як граматичний рівень є найбільш стійким.

На вокатив (звертання, апелятив) великий вплив має позиція в реченні та його інтонаційне оформлення. Тому вокатив часто графічно виділяється комою, знаком оклику, три крапками, поєднанням цих пунктуаційних знаків (знак оклику і три крапки). Наприклад: «*А що, **Начку**, занурювати повільно чи відразу?*», «*Не журися, **дурненький**, що йому станеться!*», «*Чи ви бачили їх, **бухацькі душі!***» [36, с.284]. В українській мові звертання функціонує у двох морфологічних різновидах: у номінативі (*Морозива, Машенька* [16, с. 300]; і

вокативі (кличний відмінок), наприклад, «*Це мій перший серйозний виступ, пані Дарино, прийдіть, будь ласка, якщо можете, дуже вас прошу!*» [16, с.729].

Важливим аспектом у дослідженні звертання є вивчення становлення речень із вокативами у художньому стилі та фольклорі. Е. Фурман здійснює зіставний лінгвістичний аналіз лексико-семантичних і функціональних особливостей категорії звертання в художніх творах Тараса Шевченка та Адама Міцкевича з урахуванням концепції образу автора та адресованості. Дослідник роз'яснює різницю уживання слів *пан, пані* в етикетній системі української та польської мови: В українській мові це іменники і в ролі займенників не використовуються. Тоді як у польській мові вирази *pan, pani, państwo* виступають займенниками, яких уживають у сучасному польському етикеті при вітанні та прощанні, для вираження згоди і відмови, прохання та запрошення, вибачення тощо. У дослідженні зацентровано на використанні поетами схожих за змістом та формою звертань, які вказують на близькі родинні відносини, вживаючи власних і загальних іменників, що позначають назви спорідненості і свояцтва, соціальну та професійну приналежність людей. У художніх творах Тараса Шевченка і Адама Міцкевича, за детальним аналізом Е. Фурман, представлено: інтимно-ліричні або інтимно-повсякденні етикетні звертання, соціальні та нейтральні за стилістичним забарвленням, соціально-психологічні етикетні звертання, офіційні етикетні звертання. За своєрідністю структури звертання у творах українського та польського класиків дослідниця виокремлює поширені й непоширені, за семантикою – вжиті в прямому значенні й переносному. Зіставним дослідженням встановлено наявність спільних функцій звертань - адресативність, стандартизованість, метафорична конотативність, наявність мотивації у їх використанні в залежності від авторського задуму [37].

У лінгвістичній літературі досить поширеними є поняття експресивність, експресія та емоційність, проте трактують їх науковці неоднозначно: одні розмежовують, інші розглядають як тотожні. Перші

називають експресивним таке мовлення, у якому екстралінгвістичні та лінгвістичні засоби використовуються мовцем цілеспрямовано задля дієвості мовного повідомлення та максимальної доступності, водночас інша думка полягає в тому, що це різні явища одного порядку та наголошує на ширшому значенні поняття експресивності [34, с. 193].

Термін «*експресивний синтаксис*» з'явився в лінгвістиці в 60-их роках ХХ століття і пов'язаний з іменем швейцарського мовознавця Ш. Баллі, який дослідив експресивність як лінгвістичну категорію на прикладі французької мови. Дослідник був переконаний, що експресія виражається почуттями самого мовця, навіть за відсутності її компонентів у структурі висловлення [5, с. 223].

Експресія – це складна стилістична категорія, яка розглядається у комплексі лінгвістичних, соціальних і психічних чинників. На думку В. Чабаненка, експресія – це підсилення виразності, а експресивність – це вже підсилена виразність, вмотивована соціально та психологічно і така, що активізує мислення та підтримує загострену увагу [5, с. 226]. Експресивний синтаксис розглядають як мовну та мовленнєву категорії, є вираженням ставлення мовця до зображуваного. Експресивність речення – це вже результат взаємодії синтаксису, прагматики та семантики, відзначений функціональною креативністю. Синтаксис реалізує свої експресивні функції використанням різноманітних конструкцій: еліптичних речень, вставних конструкцій, парцеляції, побудови складних речень, сегментації, еліпсиса, усічення тощо. Як вже зазначалося, елементи експресії можемо знаходити у текстах художнього та публіцистичного стилів, оскільки саме тут зазвичай присутня емотивність [39, с. 180].

1.2. Форми та функції вокативів у польській та українській мовах: спільні риси та відмінності

Вокативи є одним із найбільш універсальних засобів експресивного синтаксису в художньому тексті. Вони не лише виконують комунікативні функції, але й збагачують текст емоційністю, підкреслюють індивідуальність персонажів та надають мовленню стилістичної багатогранності. Завдяки вокативам художні твори набувають особливого звучання, яке дозволяє автору донести до читача емоційну та ідейну глибину тексту [18, с. 31].

Вивчення вокативу (кличного відмінка) як граматичної категорії дозволяє виявити глибокі мовні традиції, притаманні слов'янським мовам, а також зрозуміти сучасні тенденції у їхньому використанні. У польській мові кличний відмінок поступово витісняється, тоді як в українській він залишається активним [24, с. 45].

В українській мові вокатив існує у більшості іменників, що позначають осіб, а також у власних назвах та мають типові закінчення:

- 1) для іменників чоловічого роду: **-е** (друже), **-у** (батьку);
- 2) для іменників жіночого роду: **-о** (Ганно);
- 3) для іменників середнього роду вокатив не характерний;
- 4) уживання вокативів є обов'язковим у ситуаціях звертання.

У літературі кличний відмінок часто використовується для створення емоційного ефекту: «*О земле рідна! Благословенна будь!*» [33, с.237].

Вокатив у польській мові зберігся у формах звертання, хоча в багатьох випадках замінюється називним відмінком: чоловічий рід: **-е** (przyjacielu, ojciec); жіночий рід: **-о** (Anno, Mario); середній рід не має вокативних форм. У сучасній польській мові вокатив часто співпадає з називним відмінком, особливо в неформальних ситуаціях. У формальному або літературному мовленні переважно зберігається, наприклад, чоловічий рід: *brat* → *bracie*, *ojciec* → *ojcze*; жіночий рід: *Anna* → *Anno*, *Maria* → *Mario*. Комунікативна функція звертання аналогічна українській, однак у розмовній мові називний

відмінок часто замінює вокатив: «*Anno, czy mogę cię prosić o pomoc?*». Емоційна функція менше виражена, але зустрічається в урочистих або літературних текстах, наприклад: «*Mario, twe serce pełne miłości!*». Однак у повсякденному мовленні його функції звужені. Соціолінгвістичні дослідження показують, що молодше покоління поляків частіше використовує називний відмінок замість кличного [24, с. 46-50].

Порівняння вокативів у польській та українській мовах дозволяє зробити такі висновки, що українська мова активно підтримує традиційне використання вокативу, надаючи йому важливої комунікативної та емоційної ролі.

Польська мова демонструє тенденцію до зменшення ролі вокативу у повсякденному мовленні, залишаючи його для офіційних і літературних контекстів.

1.3. Дослідження вокативів (кличний відмінок) в українському та польському мовознавстві

У кожній мові існує певна кількість своєрідних, національних по-різному поширених форм і способів звертання однієї особи до іншої чи інших. У сучасній лінгвістиці спостерігається активний інтерес до одиниць комунікативно-синтаксичного рівня мови. З огляду на це, дослідження звертання і досі є актуальним.

Кличний відмінок, або вокатив, є важливим елементом мовного спілкування, який використовується для звернення до адресата. Він характерний для багатьох слов'янських мов, зокрема української та польської. У мовознавстві вокативи досліджуються з точки зору їх синтаксичних, семантичних та прагматичних функцій [40].

В українській мові вокатив вживається з давніх часів. Доказом цього можуть служити фольклорні тексти, де в колядках, щедрівках, веснянках та інших жанрах використовуються звертання саме в кличному відмінку. Саме цей

відмінок сьогодні посилює свої позиції в мові, певною мірою уніфікується.

Наприклад,

«Ой вербо, вербо,

Де ти зросла,

Що твоє листячко

Вода знесла?» [27, с. 4].

«Ой ти, дівчино, з горіха зерня,

Чом твоє серденько – колюче терня?» [10, с. 22].

Дихотомія «мова і мовлення» ніколи не зникне як елемент дослідження з мовознавчих розвідок. Ці два явища живлять і насичують одне одного. Хоча й говорять, що мова – це стабільна система, але поряд із цією характеристикою «стабільності» не слід забувати вживати слова «відносно», «як правило», адже мова – «жива» система. [30, с. 166]. Саме в мовленні з'являються нові слова, і тільки після їхньої адаптації в «живій мові» вони можуть бути закріплені і кодифіковані, тобто систематизовані та зведені до певних норм фонетичного, орфографічного, морфемного, морфологічного рівнів тощо. Одним із таких перехресних моментів між мовою та мовленням є в українській мові вокатив, тобто кличний відмінок [29, с. 225]. В українській мові вокативи мають широкий спектр використання: у художніх, політичних і навіть побутових текстах. Дослідники, такі як К. Городенська та І. Вихованець, підкреслюють експресивність вокативів і їхню роль у комунікативній структурі речення. Наприклад, у політичному дискурсі вокативи виконують прагматичну функцію, допомагаючи встановити контакт з аудиторією та підсилюючи емоційний вплив висловлювань. У художніх текстах вони створюють емоційний акцент, виражаючи стосунки між персонажами чи ставлення автора до героїв. Особливістю досліджень вокативів в українському мовознавстві є їхній аналіз через семантико-синтаксичну призму, що дозволяє вивчати зв'язок між формою вокатива і його комунікативними функціями [12, с. 40].

Історія кличного відмінка в українській мові, звісно, зазнала змін за останні майже 100 років. Кличний відмінок, зокрема, зазнав утисків у період

існування Радянського Союзу. Тому на тривалий час кличний відмінок зникає з мови. Пояснення цьому нескладне: кличний відмінок підкреслював унікальність української мови, її особливість. Він один із засобів, завдяки якому мова набуває милозвучності. Щоб знищити специфіку української мови, кличний відмінок було дозволено замінити називним. У 30-х рр. ХХ ст. сам відмінок зникає з мови. У період 30–90-х рр. кличний відмінок називають кличною формою. Та, незважаючи на те, що зник сам відмінок, форма звертання, яка виражалася за допомогою відповідних закінчень (унікальних для української мови), остаточно не зникла. [19, с. 40-45]. Вокатив не є виключно надбанням української мови. Своїм корінням він сягає давнини, а саме часів праіндоєвропейської мови. Парадигма вокативу праслов'янської та давньоруської мов дуже подібна до форми кличного відмінка сучасної української мови. Вокативні форми неоднаково проявляють себе в мовній картині світу. У деяких мовах вони повноцінно використовуються, у деяких маємо залишки вокативу. Так, елементи вокативних форм маємо в польській мові, грецькій, латинській, болгарській, словацькій (щоправда, з 90-х рр. ХХ ст. кличний відмінок у словацькій мові почали розглядати як застарілу форму), чеській, грузинській [40].

В українській та польській мові можемо ставити знак дорівнює, оскільки, за висновком А. Кравчук «Загальний комунікативний зміст актів звертання до партнера в польському мовленнєвому етикеті окреслюється так: «Я кажу, що зараз буду говорити до тебе», отже, до актів звертання в такому широкому сенсі входять, по-перше, адресативні (непредикативні) звороти типу *panie prezydentcie; mamo; Olu; proszę pani*, а, по-друге, предикативні звороти, які первинно в мові виконують інші комунікативні функції, наприклад, вибачення (*Przepraszam, czy mógłby pan; Sory, nie masz może...*). Такі самі типи актів звертання можна виділити й для українського мовленнєвого етикету (порівняймо: *пане президенте; мамо; Олю; вибачте; слухай; доброго дня*)» [26, с. 98].

Аналіз наукових праць українських лінгвістів зазначає існування численних дефініцій звертання та вказує на різні його функції: апелятивну, конотативну, емотивну, експресивну, інтенціональну, метатекстову, інформативну тощо. На двоїстість звертання у функціональному плані звертає увагу А.Мойсієнко зазначаючи, що з одного боку звертання дозволяє адресату ідентифікувати себе як отримувача мовлення, з другого – вираженням ставлення до адресата [21, с.65].

Науковець систематизує звертання за його *номінативною функцією*:

- звертання, що безпосередньо вказують на власні назви людей (імена, прізвища, ім*я і по батькові, лише по батькові тощо);
- звертання за родинною ознакою;
- звертання до осіб за назвою професії та соціальною ознакою

Звертання *семантичної групи* (найменування за певною ознакою): віковою; професійною; соціальною; характеристичною тощо + ім'я (прізвище).

А. Мойсієнко розглядає звертання як форму ввічливості: до чоловіка *пан*, до жінки *пані*, до молоді жінки *панно*, інші мовно-етикетні форми звертань. Крім того, виділяє звертання таких семантичних груп: «*рослинний світ*», «*явища природи*», «*географічні власні та загальні назви*», «*предметні назви*» тощо [21, с.88–100].

У порівнянні українського та польського підходів виявлено, що обидві мови зберегли вокатив як окремий відмінок, хоча в польській мові він поступово втрачає активне використання. В українській мові вокатив має більш виражену експресивну функцію, що пов'язано з широким використанням у різних жанрах мови. Польські дослідження більше орієнтуються на формальний аналіз, тоді як українські – на функціональний і семантичний аспекти, зокрема їхнє використання в літературі та риторичі [69].

У польській мові існує офіційна (ввічлива) і неформальна форма звертань. Дієслово в другій особі однини чи множини вживається в тому випадку, якщо ви звертаєтесь до близьких друзів, дітей, родичів або тварин. У всіх інших

випадках, коли ви не є близькими для тих людей, до яких звертаєтеся, користуйтеся дієсловами в третій особі. Наприклад:

– звертаючись до співрозмовника, вживається дієслово у третій особі однини, додаючи *pan*, якщо це чоловік, та *pani*, якщо це жінка: «*Czy jest pan tam?*» / Ви там? (до чоловіка). «*Czy jest pani zdrowa?*» / «Ви добре себе почуваете?» (до жінки).

– звертаючись до двох або більше співрозмовників, використовують дієслово в третій особі множини, додаючи *panowie*, якщо це чоловіки, та *panie*, якщо це жінки, або *państwo*, якщо серед ваших співрозмовників є чоловіки і жінки.

Pan, pani означають «пан», «пані», а *państwo* – «пан та пані», тобто:

-пан Прус = *pan Prus*

-пані Прус = *pani Prus*

-пан та пані Прус = *państwo Prus*

Поляки звертаються один до одного, згадуючи звання або суспільне становище. Наприклад, в аптеці ви можете почути, як до жінки звертаються: *pani magister* (пані фармацевт). До лікаря можуть звертатись так: *pan/pani doktor* (пан/пані доктор).

Є ще одна форма звертання, яка займає проміжне положення між офіційною і неформальною формами звертань. Вона часто вживається серед колег або не дуже близьких друзів: *pan/pani* + ім'я (*pan Robert* - пан Роберт, *pani Agnieszka* - пані Агнешка)

Отож, слова *pan* і *pani* у польськомовному контексті можуть функціонувати як окремі незалежні іменники, значенню яких відповідають українські *чоловік* і *жінка*. Розмаїття ситуацій і моделей взаємин між носіями польської мови пропонує використання досить широкого арсеналу адресативних форм, у яких *pan* чи *pani* можуть уживатися в різних конфігураціях [41].

Досліджуючи вживання слів *mężczyzna* і *kobieta* в польській мові, дійшли такого висновку. Різниця полягає в тому, що перша пара слів підкреслює

включеність людини в суспільні відносини, а друга – її біологічну стать. Отож форми *pan* і *pani* – це загальноприйняте звернення до незнайомої людини (*proszę pani/proszę pana*), а також спосіб згадати когось у третій особі (*zapytajmy tego pana*). Тимчасом *mężczyzna*, *kobieta* зазвучали б для польського вуха у цьому контексті неввічливо й провокативно, як і будь-які інші слова, що занадто підкреслюють статеву ідентичність, вік, соціальний статус – згадаймо тут усі ті звертання *жіночко*, *бабо*, *дівчино*, *юначе*, *дядьку* чи *діду*, які можна почути в публічному просторі на сході України.

Згідно з дедалі поширенішим розумінням політкоректності, сьогодні розрізняння форм *pani* і *panna*, наприклад, при знайомстві, може сприйматися як прояв нетактовності, адже передбачає, що ідентичність жінки визначає її родинний статус (у випадку чоловіків такого розрізнення не існує). У контексті школи *pan* і *pani* – це синоніми вчительки і вчителя (*pan odwuefu* – це вчитель фізкультури, а *pani odplastyki* – вчителька образотворчого мистецтва). Зрештою, *Pan* із великої літери – це сам Господь.

Pan/pani у польському звертанні, як і в українському, може вживатися просто з іменем. Як і в українській мові, його використання вказує на шанобливе ставлення до особи, до якої звертаємося. Але вирішальним є контекст, конкретна ситуація.

Звичайно, звернення *panie Tomaszu* чи *pani Krystyno* звучить більш ввічливо, ніж просто на ім'я. От лише природним таке звертання буде передовсім у ситуації не зовсім формальній, не надто офіційній – у спілкуванні зі знайомими, сусідами, колегами по роботі. Тут для підкреслення власної приязні і симпатії до адресата можна вжити також пестливу форму імені: *panie Tomku* чи *pani Krysiu*. Така модель звертання звична між людьми старшого віку або між представниками різних генерацій – молодше й середнє покоління загалом швидко скорочує дистанцію в спілкуванні [41].

В українській мові вокатив є невід'ємною частиною комунікативного мовлення. Він широко використовується як у літературному стилі, так і в розмовній мові. У художній літературі: «*О земле втрачена, явися бодай у*

зболеному сні». Тут вокатив «земле втрачена» вказує на емоційний біль і патетичність висловлювання. У повсякденному спілкуванні: «Мамо, принеси, будь ласка, чаю!», «Товаришу, можна ваше запитання?» [12, с. 42].

Українські мовознавці, такі як І.Вихованець, наголошують на тому, що вокатив виконує декілька ключових функцій:

- 1) *емоційна функція*: використання звертання для вираження почуттів.
- 2) *апелятивна функція*: пряме звернення до адресата для встановлення контакту.
- 3) *підсилювальна функція*: використання вокативів для акцентування уваги на конкретному слові або фразі [41].

У польській мові вокатив також є частиною граматичної системи, хоча в сучасній мові його використання поступово знижується. У розмовному стилі вокатив часто замінюється формами називного відмінка, наприклад: «*Panie profesorze, co Pan o tym sądzi?*» (класичний вокатив: «profesorze»). «*Kochany Janek, gdzie ty się podziewasz?*» (розмовний варіант без вокативу «*Kochany Janek*»). У літературному стилі вокативи зберігаються, особливо у віршах, урочистих промовах або зверненнях. Наприклад: «*O Boże mój, dlaczegoś mnie opuścił?*» Тут вокатив «*Boże*» надає тексту сакральності та урочистості.

Особливістю польської мови є те, що форма вокативів більше залежить від стилістичного контексту. У сучасній польській мові форми звертання типу «*kolego*», «*siostro*», «*bracie*» зберігаються, але можуть замінюватися менш формальними варіантами, як-от називний відмінок («*Kolega, siostra*»).

Польські мовознавці, такі як А.Нагурко та З.Салоні, звертають увагу на поступове витіснення вокативу іншими формами, що свідчить про зміни у мовній системі. Однак вони підкреслюють, що вокатив залишається важливим у формальному мовленні, де використовується для підкреслення ввічливості або урочистості [24, с. 40].

Українська та польська мови демонструють як подібності, так і відмінності у використанні вокативів. Основні подібності включають:

- використання вокативів для вираження емоцій та звернення до адресата;

–широке застосування у літературному стилі;

–здатність формувати урочистий або емоційний тон мовлення.

Однак є й суттєві відмінності:

–*частотність використання.* (в українській мові вокатив використовується значно частіше в повсякденному спілкуванні, тоді як у польській — здебільшого в офіційній або літературній мові).

–*граматична стабільність.* (в українській мові вокатив зберіг свою форму і функції, тоді як у польській мові він поступово втрачає актуальність).

Для ілюстрації наведемо порівняльну таблицю. Тут і далі ми цитуємо за таким джерелом [27, с. 5].

Таблиця 1. Українськомовні та польськомовні вокативи як засіб адресного звертання

Українська мова	Польська мова
«Друзе, допоможи мені!»	«Kolego, pomóż mi!»
«Мамо, подай сіль, будь ласка.»	«Mamo, podaj sól, proszę.»
«Боже, врятуй нас!» (Леся Українка).	«Boże, ratuj nas!»
«Гей, козаче, сідай з нами!» (Народна пісня).	«O Polsko, święta ziemia ojczysta!» (Adam Mickiewicz).
«Ой, матусю, що ж це сталося з нами?» (Леся Українка).	«Panie i Panowie, witamy serdecznie!» (офіційна промова).

З погляду граматики, вокативи найчастіше використовуються для позначення людей або персоніфікованих об'єктів: «козаче», «пані», «мати».

Вони можуть виражати як позитивні емоції «любий друже», так і негативні «негіднику». Ця гнучкість надає вокативу особливого стилістичного значення [26, с. 60].

У польській мові вокатив є менш поширеним порівняно з українською. Він зберігається переважно в літературному стилі, урочистих промовах і фольклорних текстах. У розмовному мовленні вокативи часто замінюються формами називного відмінка. Наприклад:

У літературі: «*Drogi przyjacielu, dziękuję ci za wsparcie!*» — звертання *przyjacielu* використовується для висловлення вдячності.

У народній творчості: «*Oj, dziewczyno, czemu serce łamiesz?*» — вокатив *dziewczyno* є емоційним зверненням.

Польські дослідники, такі як А. Нагурко, звертають увагу на обмежене використання вокативів у сучасній мові, пояснюючи це впливом загальноєвропейських тенденцій до спрощення мовних структур. Проте у формальних і поетичних контекстах вокативи залишаються важливим стилістичним засобом [24, с.45-50].

Українська мова зберегла вокатив як активний елемент мовленнєвої системи, що пов'язано з її багатими фольклорними традиціями та стилістичним розмаїттям. Польська мова, навпаки, демонструє тенденцію до занепаду вокатива, особливо в розмовному мовленні. *Спільні риси*: використання у формальних і літературних жанрах; широке вживання в народних піснях та поезії; стилістична виразність. *Відмінності*: в українській мові вокатив активно функціонує у розмовному мовленні: «*Сину, прийди сюди!*»; у польській мові розмовна форма часто замінюється називним відмінком: «*Syn, chodź tutaj!*».

Приклади вокативів у двох мовах. Тут і далі ми цитуємо за таким джерелом [33, с. 237–245].

Таблиця 2. Стилiстична виразнiсть вокативних конструкцiй

Контекст	Українська мова	Польська мова
Літературний текст	« <i>О земле моя, рідна!</i> »	« <i>Oj, ziemię moja ukochana!</i> »

Розмовний стиль	«Гей, друже, як справи?»	«Hej, przyjaciel, co słychać?»
Народна творчість	«Дівчино, куди йдеш?»	«Dziewczyno, dokąd idziesz?»

Різноманітні підходи до вивчення звертань свідчать про те, що ця категорія – поліфункціональна. Звертання – органічний і водночас специфічний елемент кожної мови. Форми звертання – своєрідні показники розвитку суспільства, вони змінюються під впливом історичних соціально-економічних і політичних (у тому числі ідеологічних) змін у ньому [18, с. 32].

У шкільному викладанні мови використовується один термін – звертання, тоді як у підручниках для вищої школи, які зі стилістичного та синтаксичного погляду дещо відрізняються, поряд із поняттям звертання використовується також термін звертання-речення або вокативне речення [19, с. 41].

За визначенням П.Дудика «Звертання – інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів (не член речення), що ним називається істота або персоніфікований предмет, якому адресується мовлення в усній або писемній формах» [15, с.268].

Досліджуючи звертання, Дудик приділив особливу увагу його інтонаційній особливості, оскільки інтонація речення завжди залежить від наявності у ньому одного чи двох звертань: «Важливою семантико-структурною та інтонаційною особливістю багатьох речень є наявність у них звертання (звертань)». Чим семантично вагоміше звертання в реченні, тим, як правило, більша звертальна насага, емоційність речення: «Слово, чому ти не твердая криця»; «Помолись за мене, мій ти сину» [15, с.268-270].

Звертання найчастіше вживають у питальних та спонукальних реченнях, формою яких співрозмовника спонукають до певної дії або відповіді. Дослідник також приділяє особливу увагу «стилістичній зорієнтованості» звертань, указуючи, що основна сфера вживання власне звертань – усне розмовно-побутове мовлення, яким здебільшого й охоплюється широким, до того ж пряме

використання найрізноманітніших синтаксичних конструкцій із звертанням [15, с.270].

Суттєвої уваги дослідники приділяють граматичному статусу звертання. Найбільш поширена точка зору полягає в тому, що звертання є ізольованою одиницею, не пов'язаною синтаксичним зв'язком з іншими членами речення [27, с. 6]. Але існує інший підхід до синтаксичної проблеми звертання у реченні, згідно з яким кличний відмінок як один із відмінкової парадигми, разом із номінативом може виражати підмет, а, отже, виступати членом речення.

На думку П.Дудика, різновидом звертань є звертання-речення або вокативні речення, оскільки вони мають синтаксичну, інтонаційну і стилістичну відмінність. «Це окремі й самодостатні комунікативні конструкції з особливою спілкувальною функцією – загалом звертальною, але з певною особливою почуттєвістю, емоційністю» [15,с. 273]. Як бачимо, автор укротре наголошує на емоційності природи звертань та їхній стилістичній особливості.

При розмаїтті підходів до визначення статусу звертання, його синтаксичних та функціональних характеристик дослідники акцентують на тому, що функціонування звертання зумовлено екстралінгвістичними чинниками, перш за все інтенцією мовця. Звертання пов'язує висловлення-речення із ситуацією спілкування, з її учасниками й отримує своє вичерпне пояснення лише в межах цілого тексту як складного семантико-синтаксичного утворення, у межах якого функціонують окремі висловлення [5, с. 226].

Звертання, як лексико-синтаксичний засіб мови, використовується для ідентифікації адресата мовлення, встановлення контакту або висловлення емоційного ставлення мовця до співрозмовника. Вони належать до елементів комунікативного акту і відіграють важливу роль у художньому тексті, зумовлюючи його емоційність, стилістичну багатогранність і функціональне навантаження.

Інтенція мовця як визначальний чинник функціонування звертання — це його ціль або намір у комунікативному процесі. У контексті звертання інтенція

визначає радість, сум, роздратування, іронію, які підкреслюють соціальні або емоційні відносини між мовцем і адресатом. Наприклад, звертання у формі зменшено-пестливих слів («дитинко моя», «серденько») створюють атмосферу теплоти і близькості, тоді як офіційні форми («пані професор», «шановний колего») підкреслюють офіційність чи повагу [5, с. 228].

Звертання — це не лише елемент синтаксису, а й засіб глибшого розкриття характерів, створення емоційного зв'язку між героями й читачем. Вокативи стимулюють як когнітивну, так і емоційну активність читача, залучають увагу до конкретних деталей, підсилюють сенсове навантаження тексту та викликають відповідні емоційні реакції. Це особливо важливо в драматичних чи ліричних текстах, де емоційне сприйняття грає ключову роль. [20, с.70].

Кожна історична епоха по-своєму неповторна, так само, як і люди, що формують обличчя свого часу. Їх світогляд, філософія, інтелект – еманация нагальних вимог доби, що найповніше втілюється у культурі й мистецтві. «Кожний видатний письменник, – стверджував І.Франко, – торкаючись будь-яких, навіть найвіддаленіших, тем, відображає у своїй творчості сучасну йому епоху, своїх сучасників» [11, с. 79].

Іван Франко, геній українського народу, залишив чимало інтелектуальну спадщину. Кожен літературний твір Франка – це унікальний художній світ, у якому панує атмосфера гуманізму. Чимало науковців доклало значних зусиль, аби пізнати Франкові художні горизонти, аби збагнути його письменницькі послання, занурившись у глибини його творчої спадщини, знайти відповіді на повсякчас актуальні запитання. Тривалі пошуки учених, спрямовані на осмислення таємниць Франкового слова, дали чимало цінних результатів, однак мусимо визнати, є ще досить багато нез'ясованих, на які варто шукати аргументовані відповіді. Прозові форми (новела, оповідання, повісті) належали до улюблених жанрів І. Франка і займають, відповідно, більший ареал його творчого простору [10, с. 21].

Над різними «питаннями язиковими», як сам Іван Франко про це пише, йому доводилося багато розмірковувати. І вчений прийшов до розуміння величі

мови, її таємничої мудрости, всеосяжності слова, його незбагненої сили. Він показав, що мова — це «скарбівня людських досвідів, спостережень, поглядів і чуття, людської цивілізації».

Першоджерелом для кожного його літературного твору були пережиті емоції, або ж події із власного життя, життя рідного краю. У листі до Михайла Драгоманова, він писав: «Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють край образи тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такім розумінню, всі вони — частки моєї автобіографії» [35, с. 85].

Чимало Франкових творів побачили світ у кількох варіантах. Письменник неодноразово повертався до певних тем, вдихав нове життя у своїх героїв, пропонував більш довершену форму художньої рецепції певної проблеми. Одна з таких тем, яка не давала спокою письменникові, лягла в основу твору «*Лель і Полель*». Значну частину художнього матеріалу, що його автор органічно увів у текстуру твору, Франко узяв з власного життя. Тому вкрай актуальним є з'ясування питання «*Що ж саме вплинуло на створення того чи іншого образу, або картини роману?*». Як відомо, І.Франко почав працювати над написанням польськомовного «*Lelum i Polelum*» 1887 року, коли редакція щоденної газети «*Kurjer Warszawski*» оголосила конкурс на оригінальну соціальну повість [6, с. 164–166].

Це високоякісний літературний «продукт», у якому з особливою виразністю відображено життя сучасників І.Франка. У творі діють представники різних верств тогочасного галицького суспільства: від банди дітей злодіїв (Яндрусів) до «вершків» польського шляхетства. Полем подій, центральним локусом свого твору автор обрав рідний йому Львів, майстерно зобразив його атмосферу, докладно висвітлив колорит різних кутків і закутків міста, передав виразно урбаністичний пейзаж, як заразом і сільський, малюючи ідилічну картину пишної вечері банди «на лоні природи». У творі І.Франко не обмежився зображенням «одного дня з життя галицьких вуличників», а за законами жанру

подав розгорнуту життєву історію двох братів близнюків від літ дитячих, до зрілості (властиво, навіть трагічної, передчасної смерті) [7, с. 150].

З погляду комунікативної доцільності та національної екзистенції письменник визначив місце мовних різновидів, які функціонували в мовному просторі українців. Одним з яких є звертання, яке сприяє встановленню та підтриманню спілкування, залученню уваги, а також дозволяє висловити своє ставлення до адресата або соціального середовища, надати їм характеристику. Франко осягав мову в її взаєминах з людиною, суспільством, його різними верствами, соціальними інституціями, оперував численними фактами про стан і статус української мови на українських землях, що входили до складу Австро-Угорщини, говорив про її використання як ресурсу в соціальному житті, у культурних надбаннях, характеризував впливи, що виникали між контактними мовами [7, с. 172].

Увагу лінгвістів привертає передусім проблема комунікативної структури тексту, яка тісно пов'язана з манерою письма автора, із власне авторськими рисами мовно-естетичного освоєння навколишньої дійсності, із структуруванням твору. У межах власне комунікативного підходу текст розглядають як феномен мовлення, в аспекті поєднання окремих членів мовної структури в одне якісно нове ціле.

1.4. Семантика і структура власних назв у звертальних конструкціях (на прикладі повісті І. Франка «Лель і Полель»)

Звертання супроводжує наше життя повсякчас і є невід'ємним складником як усної, так і писемної сфери спілкування. Здебільшого джерелом для різноаспектних досліджень функційних особливостей звертань стає художній, публіцистичний або конфесійний дискурс, що зумовлено їхнім жанровим розмаїттям. Звертання є домінантною ознакою різних форм вираження чужого мовлення, яке наявне у більшості писемних текстах і в усіх усних проявах людського мовлення [8].

Вивчення звертальних конструкцій, особливо з використанням власних назв, пов'язане із завданнями сучасного мовознавства, спрямованими на аналіз мовних одиниць у їх комунікативному, культурному й літературному контекстах.

Значну увагу вивченню звертань приділяли дослідники української мови, зокрема І.Вихованець, К.Городенська, які аналізували синтаксичні та семантичні особливості вокативів. У контексті художніх текстів, дослідження таких звертань зосереджувалися на їх функціональності, наприклад у працях Л.Мацько та Г.Яворської. У польській філології звертальні конструкції також аналізувалися, зокрема в дослідженнях А.Вежбицької [18,с.34].

Основним матеріалом для вивчення функціонування звертальних конструкцій здебільшого стає художній дискурс, бо саме в ньому відображаються всі структурно-семантичні та синтаксичні особливості вокативів (кличного або звертального відмінка) у польській та українській мовах.

Одним з цікавих прикладів можна навести твір Івана Франка «Лель і Полель», де виділяються особливі риси семантики та структури зазначених власних назв, де знайшли відображення такі важливі поняття, як добро та зло, вірність та невірність, любов та ненависть. Один з центральних моментів у творі - це протистояння двох братів з протилежними характерами та поглядами на світ [6, с. 165]. У творі «Лель і Полель» ви знайдете багато цікавих звертань, що відображають специфіку мовлення тих часів і характер персонажів. Одним із прикладів може бути такий вираз: «*О, милі діти, – сказав дід, – чому ви такі швидкі та неспокійні?*» («*O, mili dity, – skazav did, – chomu vy taki shvydki ta nespokiyuni?*») [36, с. 285]. Особливу увагу слід звернути на використання автором звертальних конструкцій з власними назвами. Наприклад: «*Знаєш що, Владку, – нахилиючися праворуч, сказав Стефко, – ти підеш он туди, на картоплю.*» «*А ти, Начку, – тут Стефко нахилився ліворуч, – підеш на брукву?*» [36, с. 301]. Такі звертальні конструкції дозволяють створити особливу атмосферу та надати тексту додатковий семантичний зміст. Таким

чином, власні назви стають не лише іменами персонажів, а й символами добра та зла, мудрості.

У тексті «Лель і Полель» власні назви, що входять до звертань, мають чітко визначену структуру. Вони можуть вживатися:

- окремо: «Лелю!», «Полелю!». (це забезпечує акцентування на конкретному персонажі);
- у поєднанні з епітетами чи метафорами: «Полелю, брате в горі!», «Лелю, мій світлий брате!» [36, с. 297]. Епітети розширюють семантичний простір звертання, додаючи емоційного забарвлення.

Власні назви Лель і Полель мають міфологічне походження, що впливає на їхнє сприйняття у творі. У звертаннях ці імена часто передають емоційний стан героїв: «Лелю, де ж твій розум?» – виражає тривогу й розчарування. «Полелю, згадай наш дім!» – відображає тугу за минулим і заклик до спогадів [36, с. 297].

Семантика власних назв у звертаннях посилюється використанням додаткових лексем із символічним значенням, таких як «нічна темрява», «світло місяця», що підкреслюють дуальність характерів братів.

У творі «Лель і Полель» Іван Франко використовує власні назви як символи, що несуть глибокий міфологічний і філософський підтекст. Імена братів Лель і Полель, запозичені з міфології, уособлюють дуальність природи людського буття: Лель символізує мрійливість, ніжність і світлу сторону життя, а Полель – силу, рішучість і темну, часом жорстку реальність. Звертальні конструкції з цими іменами слугують засобом підкреслення їхньої суті та розкриття конфлікту між братами: «Лелю, Лелю! Чи чуєш ти мене?» – у цьому звертанні підкреслюється вразливість Леля, його віддаленість від реальності. «Полелю, брате мій! Чи ти мене не чуєш?» – ця конструкція натякає на емоційну відстороненість Полеля, що водночас сповнена трагізму й турботи. [8] Такі звертання вказують на різні рівні сприйняття світу героями, а також на глибокий зв'язок між ними, попри їхні протилежності. Франко активно використовує епітетні конструкції, які додають звертанням емоційного

забарвлення і символічного навантаження. Епітети розширюють значення імен, додаючи їм нових відтінків.

Епітети, що додаються до імені Леля, зазвичай підкреслюють його ніжність і вразливість: «Світлий Лелю, мій брате!» [7, с. 25] – вказує на його романтичну природу; «Лелю, мій брате, як же гірко мені без тебе!» [7, с. 25] – акцентує на його значущості для інших персонажів.

Звертання до Полеля зазвичай супроводжуються епітетами, які наголошують на його силі й серйозності: «Полелю, брате в горі!» [36, с. 297] – розкриває його роль як захисника; «Полелю, згадай наш дім!» [7, с. 297] – демонструє його здатність бути моральним осередком для близьких.

Важливим аспектом є граматична структура звертальних конструкцій, яка також відображає семантичне навантаження. В українській мові звертання з власними назвами мають кілька характерних рис:

–*частота використання кличного відмінка*: у творі майже всі звертання оформлені відповідно до правил кличного відмінка (*Лелю, Полелю, брате*). Це підкреслює формальність і чіткість у спілкуванні.

–*розширені звертання*: до імен додаються пояснювальні або оцінні означення («Полелю, брате мій») [36, с. 285], що додає емоційної насиченості.

–*інтонаційна експресія*: багато звертань оформлено як вигуки («О, святі предки наші!»), що посилює драматизм тексту.

Власні назви в звертальних конструкціях виконують декілька важливих функцій:

1)*емоційна функція*: дозволяють героям виражати свої почуття, як-от біль, радість, тривогу;

2)*характеризуюча функція*: через звертання розкриваються риси характеру Леля і Полеля. Лель постає як мрійник, а Полель – як сильна, але іноді жорстка особистість;

3)*інтерактивна функція*: звертання сприяють комунікації між персонажами, допомагаючи розвивати сюжет: «Брате Лелю, будь сміливим!» [36, с. 290] – звертання передає заклик до дії, водночас акцентуючи

на слабкості Леля. *«Полелю, не будь жорстоким!»* [36, с. 290] – підкреслює рішучий, але іноді надмірно суворий характер Полеля.

Франко був великим прихильником українського народного мистецтва, і його твори часто пронизані мотивами, сюжетами та образами, запозиченими з фольклору. Твір «Лель і Полель» має численні відгуки фольклору, які вплинули на формування звертальних конструкцій та загальну атмосферу твору. Одним з видимих проявів цього впливу є самі звертальні конструкції, які вживаються персонажами. Франко часто використовував виразні способи звертання, які додають тексту колориту та виражають особливості культурної спадщини [10, с. 25].

Наприклад,

– *Владку! Начку! Де вас дідько носить?*

– *Лізуть собі, як той лелюм-полелюм.*

– *Поросюки! Сказали, що прийдуть сюди о першій, а вже скоро другу будуть бити!* [36, с. 284].

Широко закреслений мистецький задум письменника зумовив уведення в текстуру твору галереї персонажів, серед яких чимало різнотипних особистостей з багатьох прошарків галицької суспільності другої половини XIX ст. У художніх образах твору майстерно передано типи тогочасного люду.

«Лель і Полель» написаний на конкурс **«Kurjer Warszawski»**. Від автора такої газетної повісті читачі вимагали емоцій та цікавих пригод. Отже, «Лель і Полель» була зразком саме такої сенсаційної повісті і тим більш цікавим зразком, бо в польській літературі того часу майже не було оригінальних творів такого типу.

Твір Івана Франка є відмінним прикладом літературного твору, де вдало поєднуються семантика та структура власних назв у звертальних конструкціях. У цій повісті автор використовує імена головних героїв – Леля і Полеля – як символічні та метафоричні образи, що допомагають підкреслити їхні характери та взаємини. Це додає глибину та інтригу до тексту, роблячи його цікавим для читача. Тема семантики і структури власних назв у звертальних конструкціях є

важливою для розуміння стилістичних та мовних особливостей творів Івана Франка, зокрема в «Лель і Полель», де власні назви у звертаннях виконують такі важливі функції як: *індивідуалізація персонажів* (імена персонажів, такі як Лель і Полель, мають певний символічний та емоційний зміст, відображають взаємини між героями та їхній духовний зв'язок. Ім'я *Полель* вказує на доброту, вірність і м'якість, тоді як *Лель* має більш динамічний, рішучий характер). *Історико-культурний контекст* (імена мають міфологічні корені, що відсилають до стародавніх слов'янських богів-близнюків, які символізували єдність і протилежність одночасно). Такий вибір імен підкреслює міфопоетичну основу твору. *Емоційне забарвлення* (у звертаннях до героїв використовується емоційно насичена лексика, яка підкреслює взаємини між персонажами та їхні внутрішні почуття: «*Лелю, мій брате, як же гірко мені без тебе!*») («*Lelu, mój bracie, jakże mi gorzko bez ciebie!*») [36, с. 356].

У структурному плані звертальні конструкції у творі «Лель і Полель» містять:

1)*прості іменні звертання*: герої звертаються один до одного без зайвих епітетів, що надає зверненням більшої інтимності та природності: «*Лелю!*», «*Полелю!*», «*Лелю, Лелю! Чи чуєш ти мене?*».

2)*епітетні конструкції*: іноді до імен додаються епітети чи оцінні означення, що розкривають характер героя. Це посилює емоційний вплив звертання і водночас додає інформацію про стосунки між персонажами. Наприклад, у сценах, де його дії чи думки передають мрійливість, використовуються означення «*світлий, як світанок*» або «*мрійливий, як весняний подих*». Це дозволяє створити контраст з його братом Полелем. Опис «*твердий, мов скеля*», «*незламний, як дуб у бурі*» - ці епітети відображають силу, стійкість і прагматизм Полеля, підкреслює його надійність і лідерські риси, створює образ сильного протектора і опори для Леля.

Епітети, що стосуються обох братів, часто акцентують їхню єдність і гармонійне доповнення одне одного: «*нерозлучні, як два крила однієї душі*»,

«єдині, як день і ніч». Такі образи підсилюють символічну дихотомію їхніх характерів.

3) *синтаксичний паралелізм*: часто Франко використовує паралельні синтаксичні конструкції у звертаннях, що підкреслює зв'язок між героями як рівноправних і взаємодоповнюючих особистостей. Наприклад, якщо один герой звертається до Леля чи Полеля певним чином, інший персонаж може зробити те саме, але у зворотному порядку. Наприклад, «Лелю, Лелю! Чи чуєш ти мене?» («*Lelu, Lelu! Czy mnie słyszysz?*») [36, с. 310], «Полелю, брате мій! Чи ти мене не чуєш?» («*Polelu, mój bracie! Czy mnie nie słyszysz?*») [36, с. 405]. Це створює певний ритмічний ефект у творі, підкреслює їхню рівноправність, єдність і симетрію стосунків, але також і постійне балансування між розбіжностями та взаємним доповненням [4, с. 120].

Семантика і структура власних назв у звертальних конструкціях твору Івана Франка «Лель і Полель» допомагають поглибити образи героїв, розкрити їхню внутрішню природу та емоційний стан. Через такі конструкції Франко майстерно доносить складні психологічні моменти та центральні ідеї твору, об'єднуючи героїв через символічні імена та емоційно забарвлені звертання. Це не лише збагачує текст, але й створює міфопоетичний настрій, що робить твір однією з перлин української літератури. Звертання до імен Леля і Полеля відображають ідею єдності та протиставлення одночасно, що є центральною темою твору. Імена в звертаннях не тільки віддзеркалюють сутність персонажів, але й створюють особливий ритм і стиль твору, надаючи їй характеру усної розповіді з елементами народної мови [4, с. 420].

2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВОКАТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

2.1. Морфологічні особливості вокативних форм у творі І. Франка «Лель і Полель»: порівняльний аналіз українських і польських структур

Вивчення вокативних форм у структурі літературного тексту є надзвичайно значущим для осмислення глибинної сутності мовного ладу художнього твору. Вокатив, як засіб звертання, поєднує в собі комплексність семантичної та прагматичної навантаженості, що впливає на рецепцію адресата та модифікацію комунікативної ситуації [8]. Зокрема, у художній прозі вокативи не лише позначають об'єкт звернення, а й становлять культурно-семіотичний код, що влітається у тонкі тканини тексту. Їхня морфологічна організація зумовлює специфіку ідіостилю автора, сприяючи глибшому розкриттю як стилістичних, так й психолінгвістичних аспектів наративу.

Морфологічний аналіз вокативних форм потребує багатостороннього підходу, який враховує структурну й функціональну складність цих лексем. Необхідно підкреслити, що вокативи в сучасній українській мові зазнали значних змін, зумовлених як еволюцією синтаксичної структури мови, так і соціокультурними процесами, що відбувалися у суспільстві. [40]. У зв'язку з цим, детальне дослідження вокативних форм у конкретному літературному творі відкриває можливість проаналізувати, яким чином мовний код та трансформації у вокативних формах відображають світоглядні зміни та соціокультурні тенденції відповідного історико-культурного періоду.

Повість Івана Франка «Lelum i Polelum», створена польською мовою, є винятковим зразком синтезу літературної творчості пізнього ХІХ століття, зокрема в аспекті наративних стратегій, що репрезентують поліморфні етнокультурні елементи [41]. Франкова інтелектуальна енергія та його здатність до інтердисциплінарного підходу забезпечили творові не лише глибокий художньо-філософський шар, але й склали передумови для

формування особливої культурної парадигми, що охоплює водночас польський та український дискурси. Важливим моментом у цьому контексті є специфічна авторська рефлексія над національною ідентичністю та соціально-економічними структурами, які зумовлюють як формальну, так й семантичну архітектоніку твору.

Феномен Франкової «Lelum i Polelum» варто розглядати крізь призму глибоких філософських алюзій та міфопоетичних конструктів, що стають основними семіотичними маркерами твору. Застосування концептуального апарату міфокритики дозволяє простежити, яким чином Франко інтегрує прадавні символи та архетипи, що сягають корінням у слов'янську міфологію та загальноєвропейські наративні структури [4, с. 107]. Водночас текст демонструє високу концентрацію алегоричних й метафоричних форм, які працюють на різних рівнях інтерпретації: від онтологічного до політичного. Глибокий вплив на творчу модель Франка справила синтезація двох парадигм — західноєвропейського раціоналізму та народної міфологічної уяви, що дозволяє спостерігати в повісті синхронне існування різних інтелектуальних векторів. У цьому сенсі архетипи Lelum i Polelum функціонують не лише як міфічні персонажі, але й як метанаративи, що символізують конфлікт між індивідумом та соціумом, минулим і майбутнім, раціональним й ірраціональним [4, с. 111].

Текст Франкової повісті вирізняється високим рівнем стилістичної вишуканості та ретельної продуманості композиційної структури. І.Франко застосовує техніки, характерні для модерністського письма, зокрема фрагментацію та паралелізм, що підкреслюють глибоку внутрішню напругу між персонажами та їхніми внутрішніми конфліктами [42, с. 57]. Важливим у цьому аспекті є також багатоактовість наративу, що дозволяє автору маневрувати між різними темпоральними й просторовими площинами, створюючи враження хронологічного релятивізму.

Крім того, Франко активно використовує метамовні прийоми, що вводять читача у площину рефлексії щодо самої сутності мови як інструменту

соціального та культурного кодування. Мовна багатшаровість тексту, переплетення польської та української лексики, стилістична гра з діалектами та архаїзмами роблять повість надзвичайно складною для лінгвістичного аналізу, проте водночас й відкривають багатий потенціал для семіотичного тлумачення

На нашу думку, у межах дослідження вокативних форм у драматичному творі Івана Франка «Лель і Полель» виявляється необхідність здійснення порівняльного аналізу морфологічних характеристик українських й польських мовних структур, що є предметом нашого наукового зацікавлення. Залучення лінгвістичного інструментарію дає змогу проникнути в глибинну сутність структурно-семантичної організації вокативу, котрий, будучи граматично маркованим компонентом, віддзеркалює національно-культурну специфіку мовного мислення.

Вокативні форми в українській та польській мовах, які функціонують у дискурсі І.Франка, є зразками складної взаємодії морфологічних та синтаксичних чинників. Зокрема, у творі «Лель і Полель» розглядаються різноманітні варіації звертань, що виражають емоційний контакт між персонажами та утверджують соціально-рольові відносини [23, с. 297]. В українській мові вокатив, втілений через суфіксальні трансформації, має притаманні йому закінчення на «е», «у», «є», як у формах «*brate*», «*друже*». Польські вокативні конструкції натомість демонструють збереження реліктів праслов'янської вокативної парадигми, що простежується через закінчення на «-и» чи «-е» (наприклад, «*bracie*», «*bohaterze*»). [23, с.301]. Франко, використовуючи вокативні форми, прагне досягти експресивного ефекту, що водночас підкреслює психологічну напруженість його персонажів. Такий елемент у структурі діалогів вимагає ретельного морфологічного аналізу. У даному контексті вокатив стає інструментом втілення фатичного аспекту комунікації, що засвідчує його інтенціональну спрямованість на взаємодію мовця з адресатом.

Розглядаючи дистрибутивні властивості вокативу у творі Франка, доцільно звернути увагу на його граматичний статус у контрастивному аспекті:

у польській мові вокатив вважається застарілим й часто замінюється номінативними формами, тоді як в українській мові його вживання, хоч і архаїзоване у певних стилістичних контекстах, зберігає свою синтаксичну автономію [27, с. 4]. Така варіативність використання вокативу в українському та польському мовних просторах дозволяє глибше осмислити проблематику збереження мовної ідентичності та історичної пам'яті у межах лінгвістичної еволюції. Функціонально-семантична природа вокативу у творі «Лель і Полель» унаочнює дивергенцію й конвергенцію української та польської граматичних систем, що відображає ширший процес мовних взаємовпливів між слов'янськими мовами. Так, польська мова, через часткове збереження архаїчних рис у вокативних формах, демонструє специфіку еволюції вокативу в контексті модернізаційних процесів, тоді як українська мова, яка зберегла більшу гнучкість й продуктивність у вживанні вокативних форм, засвідчує розширення семантичних потенціалів цієї категорії [13, с. 50].

Морфологічні категорії вокативу в українській та польській мовах становлять об'єкт підвищеного наукового інтересу, оскільки ці дві генетично споріднені слов'янські мови демонструють діаметрально протилежні вектори розвитку граматичної системи звертальних форм. Зазначимо, що вокатив, як специфічна лексико-граматична категорія, являє собою архаїчний елемент флективних мовних систем, що, попри тенденції до редукції в деяких сучасних мовах, зберігає свою функціональну значущість у формуванні мовної картини світу носіїв [19, с.197]. Іван Франко у творі «Лель і Полель» яскраво ілюструє діахронічно закріплені структури вокативу, котрі, незважаючи на загальні мовні еволюційні процеси, залишаються важливим елементом комунікативної взаємодії персонажів [38, с. 273].

Аналізуючи морфологічні особливості вокативних форм у контексті порівняння української та польської мов, необхідно зазначити, що вокатив у цих мовах виступає не лише граматичним засобом, а й глибоким екзистенційним маркером соціальної, культурної та релігійної інтеракції. Вокативні форми у тексті І. Франка є інтегральними компонентами

лінгвістичної репрезентації міжособистісної комунікації, яка через звертання набуває додаткових емотивних конотацій та прагматичних функцій. Тож дослідження їх морфології дозволяє розкрити внутрішні механізми функціонування мовної системи на різних рівнях — від семантичного до культурно-історичного [38, с. 227].

Польська мова, на відміну від української, демонструє тенденцію до морфологічної симпліфікації вокативної системи, що значною мірою пояснюється дією процесів аналітизації, які активно впливають на синтетичні категорії. Натомість українська мова зберігає продуктивну вокативну парадигму, що засвідчує її вірність синтетичній природі слов'янських мов та історичну тяглість до збереження складних граматичних структур [29, с. 224]. Тут і далі ми цитуємо за таким джерелом [36, с. 283-473].

Таблиця 3. Морфологічні ідіосинкразії вокативних форм у творі І.Франка «Лель і Полель»: компаративний аналіз україномовних і полономовних структур

Українська вокативна форма	Польський відповідник	Контекст у творі
Лелю	Lele	Лелю, Лелю! Чи чуєш ти мене?
Полелю	Polele	Полелю, брате мій! Чи ти мене не чуєш?
Брате	Bracie	Полелю, брате мій! Чи ти мене не чуєш?
Боже	Boże	Боже! Що я бачу?
Матінко	Matko	Матінко рідна, спасай!
Тату	Tato	Тату! Стережись! Онде бистрий потік!
Друже	Przyjacielu	Друже мій, дай пораду!
Бабусю	Babciu	Бабусю моя добра!

Таблиця 3. Морфологічні ідіосинкразії вокативних форм у творі І.Франка «Лель і Полель»: компаративний аналіз україномовних і полонимовних структур

Господи	Panie	Ой, Господи милосердний!
Сину	Synu	Сину мій, чи не чути в тобі якихось слідів божевілля?
Королю	Królu	Королю мій, охорони мене!
Святий	Święty	О, святий отче, заступися!
Учителю	Nauczycielu	Учителю мій мудрий, навчи мене!
Мій любий	Mój drogi	Ох, мій любий брате, де ти?
Богине	Bogini	О, богине ночі, явися нам!
Ангеле	Aniele	Ангеле мій хоронителю, чи ж ти покинув мене?

Отже, науковий аналіз морфологічних особливостей вокативних форм у літературному тексті є неодмінною складовою загальної лінгвістичної методології, спрямованої на глибоке дослідження синтаксичної та стилістичної функцій мови. Розгляд вокативів у їхній динамічній взаємодії з іншими елементами тексту дозволяє не тільки зрозуміти структурні особливості художнього мовлення, а й виявити тонкі відтінки авторської інтенції. Такий підхід сприяє розкриттю прихованих семантичних пластів, що дозволяє повному інтерпретувати як окремий літературний твір, так і культурний контекст, в якому він був створений.

Таким чином, вокатив у контексті досліджуваного твору Івана Франка виступає не просто граматичною формою, а важливою складовою семіотичної системи, що акумулює в собі як лексико-семантичні, так і культурно-психологічні аспекти міжмовної взаємодії та художньої репрезентації людських відносин. Компаративний аналіз вокативних структур у творі «Лель і Полель» дозволяє здійснити екстраполяцію на ширші культурно-лінгвістичні взаємини українсько-польського мовного континууму. Вокатив виступає не лише як граматичний феномен, але й як індикатор мовної ідентичності, що відображає еволюцію ментальності та культурної свідомості. Франкове використання вокативу в «Лель і Полель» слугує мікрокосмом для аналізу макросоціальних процесів у мовному розвитку двох націй, що дозволяє осмислити мовний феномен в іпостасі історико-культурного наративу.

2.2. Функціонально-семантичний аналіз вокативних конструкцій у соціокультурному контексті

Функціонально-семантичний аналіз вокативних конструкцій є багатовимірним об'єктом дослідження, що вимагає ретельного методологічного підходу та концептуальної систематизації. У соціокультурному контексті, вокативні конструкції виступають не лише засобом номінації адресата, але й складним інструментом міжособистісної комунікації, віддзеркалюючи культурні, етичні та соціальні модули спілкування [30, с. 74]. Їхня сутність містить не лише номінативну, але й прагматичну функцію, яка обумовлена культурними конотаціями та нормативними рамками конкретного мовного співтовариства.

Феномен вокативних конструкцій у лінгвістиці передбачає дослідження як на рівні семантичних особливостей, так і на рівні прагматичних імплікатур, що відображають соціокультурну матрицю. Ігнорування соціокультурного контексту при аналізі таких конструкцій веде до редукціонізму та втрати глибини їхнього розуміння. Вокативи, які є маркерами міжособистісної

дистанції та соціальних ролей, водночас слугують інструментами підтримання ієрархії та соціальних структур, що дозволяє їм виконувати регулятивну функцію у міжособистісній взаємодії [11, с. 79].

З урахуванням прагмалінгвістичного підходу, вокативні конструкції можна інтерпретувати як інструменти експлікації соціальної ідентичності, що формуються під впливом культурної парадигми. Наприклад, вживання певних форм звернення вказує не лише на формальність чи неформальність комунікації, але й на позицію суб'єкта в межах суспільної стратифікації. Таким чином, вокативи функціонують як мовні маркери культурних та соціальних кодів, що впливають на інтерпретацію дискурсивних практик [30, с. 109]. Розгляд вокативних конструкцій у рамках соціокультурної динаміки дозволяє виявити приховані механізми мовленнєвих практик та розкрити механізми регуляції соціальної взаємодії через мовні засоби. Це, у свою чергу, сприяє глибшому розумінню мовленнєвої діяльності як соціально-культурного феномену, який репрезентує не лише мовну, але й соціокультурну ідентичність мовця.

Функціонально-семантичний аналіз вокативних конструкцій у соціокультурному контексті, на прикладі творчості Івана Франка, є багатоплановим дослідженням, яке інтегрує лінгвістичні, соціокультурні та герменевтичні аспекти. Цей аналіз спрямований на розкриття глибинних комунікативних стратегій, що їх реалізує І. Франко у своїх текстах, конструюючи вокативи, які, у свою чергу, набувають різного ступеня прагматичної насиченості в контексті міжособистісної взаємодії.

Варто зазначити, що вокативні конструкції у творчості І. Франка не обмежуються лише граматичними формами звертання, а являють собою феномени, які акумулюють соціокультурні та емотивні відтінки комунікації, що має диференційоване відображення в референтній семантиці. Вокатив тут виступає як важливий дискурсивний маркер, що, з одного боку, сприяє активізації міжособистісного спілкування, а з іншого – слугує засобом артикуляції соціальної стратифікації та ідеологічних позицій суб'єкта

мовлення [17, с. 117–120]. Враховуючи це, вокативна конструкція в текстах Франка є не просто структурним елементом, а виконує функцію екзистенційного посередника між світом автора та реципієнтом.

У Франковій інтерпретації міжособистісних відносин вокативи виступають засобом вираження імпліцитних соціокультурних кодів, що передають асиметричність чи симетричність комунікативного процесу. Зокрема, аналіз субстантивованих вокативів у контексті соціальних наративів дозволяє висвітлити, яким чином виявляється ієрархічна структура суспільства, котра, в свою чергу, знаходить своє відображення у виборі лексеми для звертання. Вибір саме тієї чи іншої форми звертання репрезентує приховані конотації, що апелюють до загальних категорій солідарності, інтимності, авторитету та субординації. Методологічно, дослідження вокативних конструкцій у Франковій творчості опирається на синтез онтологічного аналізу з діахронічним підходом до вивчення лексико-семантичних змін [42, с. 90]. Такий підхід дозволяє виокремити елементи архаїчної мовної свідомості, які зберігаються у структурі вокативу, та виявити їхню трансформацію в умовах модернізаційних процесів кінця XIX — початку XX століття. Тобто, вокативна конструкція стає не лише об'єктом лінгвістичного розгляду, але й концептуальним рефлексивним інструментом, що моделює соціокультурний простір.

І.Франко, як тонкий спостерігач соціальних трансформацій, через систему вокативів формує цілий метатекст, що дозволяє відтворити емоційно-психологічну атмосферу взаємодії героїв. Це зумовлює своєрідний полілог між авторами тексту, його персонажами та читачами. Через використання вокативних форм Франко конструює діалогічний простір, у якому розгортається складна динаміка соціальних стосунків та мовленнєвих ситуацій, що є репрезентативними для культурно-історичного контексту його епохи [3, с. 59].

На рівні структурної організації вокативи у творі «Лель і Полель» виконують як номінативну, так й апелятивну функції, втілюючи дві основні

стратегії дискурсу: кооперативну та конфронтаційну [30, с. 184]. Висока частотність використання вокативів з атрибутивними компонентами, що включають семантично навантажені епітети, свідчить про інтенцію автора до посилення емотивного забарвлення мовленнєвого акту, що водночас виявляє міжособистісну напруженість або прагнення до гармонізації взаємин.

Феномен вокативних конструкцій у І. Франка можна розглядати через призму діалогізму як базової категорії мовної свідомості. Діалогічність, що проявляється через використання звертань, тут набуває не лише функціонального, але й метафізичного характеру, адже кожний вокативний акт є проявом прагнення суб'єкта до самовизначення у просторі соціального буття [30, с. 191]. Відповідно, вокативи у текстах Франка не просто збагачують лексичний континуум, а слугують інструментом експлікації взаємодії людини з її культурною парадигмою.

Вокативні конструкції, зокрема в художньому дискурсі, являють собою складний феномен, що вимагає ретельного дослідження, особливо в контексті літературної спадщини Івана Франка. «Лель і Полель» слугує прикладом тонкого інструменту міжособистісної комунікації та втілює поліфонічний спектр емоційних, соціальних та культурних нашарувань. У цьому творі вокативні конструкції стають засобом артикуляції суб'єктивних станів, актуалізуючи різноманітні форми апеляції, що виходять за межі поверхового сприйняття і слугують мостом між внутрішнім світом персонажів та їх екзистенційною ситуацією [42, с. 87].

І.Франко використовує вокативи як естетичний механізм, здатний трансформувати взаємодію між персонажами, створюючи багатоплановий семантичний простір. Така функціональна багатоманітність вокативів відображає складний процес конструювання соціальної ідентичності, актуалізуючи феноменологічну глибину людських відносин. Звернення у тексті «Лель і Полель» набувають метафоричних конотацій, що здатні водночас конструювати певний емоційний реєстр і маніфестувати приховані прагнення та страхи героїв. Враховуючи багатовимірний характер вокативних

конструкцій у даному творі, їхній аналіз не лише розкриває лінгвістичну своєрідність мовлення персонажів, але й проливає світло на ширші культурно-історичні контексти [42, с. 93]. Відповідно, таблиця, подана нижче, має на меті систематизувати функціонально-семантичні особливості вокативів у творі «Лель і Полель» у межах різнопланових комунікативних ситуацій, що виникають між головними героями, виявляючи при цьому нюанси їхніх соціальних та духовних позицій. Тут і далі ми цитуємо за таким джерелом [36, с. 283-473].

Таблиця 4. Інтерреляційний аналіз функціонально-семантичних параметрів вокативних конструкцій у контексті Франкової інтерпретації соціокультурних моделей міжособистісної комунікації.

Приклад вокативу	Функція	Семантика	Соціокультурний контекст
<i>«О, святі предки наши!» / «O, święci przodkowie nasi!»</i>	Релігійно-емотивна	Пошанування родового минулого, звернення до предків за благословення	Символізує прагнення зберегти зв'язок із традиціями, шанування предків
<i>«Лелю, де ж твій розум?» / «Lelu, gdzie twój rozum?»</i>	Апелятивно-оцінна	Критика, вираження нерозуміння чи розчарування	Використовується для підкреслення помилок або недостатнього розуміння з боку брата
<i>«Сестро нічна, темряво!» / «Siostrzo nocna, ciemności!»</i>	Метафорична, емотивна	Персоніфікація ночі, звернення до темряви як до істоти	Використовується для створення образної метафори, що виражає відчуття небезпеки або прихованості

Таблиця 4. Інтерреляційний аналіз функціонально-семантичних параметрів вокативних конструкцій у контексті Франкової інтерпретації соціокультурних моделей міжособистісної комунікації.

«Полелю, не будь жорстоким!» / «Polelu, nie bądź okrutny!»	Емотивно-просвітницька	Заклик до пом'якшення дій, прагнення до гармонії	Вказує на намагання вплинути на поведінку брата, уникнути конфлікту
«Горе нам, Лелю!» / «Biada nam, Lelu!»	Емотивно-патетична	Вираження спільного страждання та переживання	Використовується для підкреслення трагічності ситуації та єднання у спільному горі
«О, дух степів!» / «O, duchu stepów!»	Емотивно-містична	Звернення до духу природи, вираження пошани до природи як до живого суб'єкта	Відображає міфологічні уявлення та прагнення знайти підтримку у природних силах
«Славний Лелю!» / «Sławny Lelu!»	Оціночно-піднесена	Визнання заслуг, піднесення статусу Леля	Використовується в ситуаціях, де підкреслюються досягнення чи гідні дії персонажа
«Жорстокий ворогу!» / «Okrutny wrogu!»	Конфронтаційна, негативна	Звернення до ворога, вираження ненависті та неприязні	Підкреслює антагоністичні відносини, ставлення до ворога як до чужого, небезпечного елемента
«Небо, що ж ти мовчиш?» / «Niebo, czemu milczysz?»	Емотивно-запитальна	Звернення до вищих сил, спроба знайти відповідь на важливі питання	Виражає відчуття безпорадності, спробу отримати відповіді від всесвіту чи Бога

Таблиця 4. Інтерреляційний аналіз функціонально-семантичних параметрів вокативних конструкцій у контексті Франкової інтерпретації соціокультурних моделей міжособистісної комунікації.

«Брате Лелю, будь сміливим!» / «Bracie Lelu, bądź odważny!»	Апелятивно-мотивуюча	Підбадьорення, заклик до мужності	Використовується у ситуаціях, де необхідна підтримка та заклик до дій
«Полелю, згадай наш дім» / «Polelu, wspomnij nasz dom!»	Емотивно-ностальгійна	Вираження суму за минулим, апеляція до пам'яті	Нагадування про спільне коріння та дитинство, прагнення відновити втрачене
«Зло ти, світло місяця» / «Jesteś złem, świetle księżycu!»	Метафоричн, негативно-емотивна	Персоніфікація місяця, вираження негативного сприйняття нічного світла	Використовується для створення настрою ворожості чи відчуження, коли природа видається небезпечною
«О, ти, тяжкий наш хрест!» / «O, ty, ciężki nasz krzyżu!»	Метафорична, емотивна	Символічне звернення до випробувань, які випали на долю	Виражає важкість долі, випробування, що потребують терпіння та мужності
«Полелю, брате в гори» / «Polelu, bracie w nieszczęściu!»	Емотивна, солідарна	Підкреслення спільності у стражданнях	Використовується для наголошення на спільних труднощах та підтримці один одного
«Духи давніх часів» / «Duchy dawnych czasów!»	Містично-релігійна	Звернення до духів як до істот, які втілюють силу та мудрість минулого	Відображає віру в духовну підтримку та потребу звертатися до історичної пам'яті

Таблиця 4. Інтерреляційний аналіз функціонально-семантичних параметрів вокативних конструкцій у контексті Франкової інтерпретації соціокультурних моделей міжособистісної комунікації.

«Брате Лелю, будь вірним!»] / «Bracie Lelu, bądź wierny!»	Емотивно- моральна	Заклик до збереження вірності та відданості	Звернення до Леля, яке підкреслює важливість моральних принципів та підтримки у складних умовах
--	-----------------------	--	---

З огляду на вищезазначене, дослідження вокативних конструкцій у соціокультурному контексті творчості І. Франка дозволяє не лише краще зрозуміти мовленнєві стратегії автора, але й проникнути в глибинні аспекти конструювання його концептуального світу. Вокативи, будучи семантично багатозначними, відкривають широку палітру можливостей для інтерпретації соціальних відносин, котрі постають не лише в мовному, а й у філософському вимірі. Це робить вокативну парадигму ключовим елементом для розуміння складної ідеологічної та культурної матриці, що лежить в основі Франкової інтелектуальної спадщини [41].

Отже, аналіз вокативних конструкцій у творі Івана Франка «Лель і Полель» виявляє складну текстову архітектоніку, що перетворює ці мовні одиниці на важливі концептуальні вузли міжособистісної комунікації персонажів. Через вокативи І. Франко реалізує багатовекторну стратегію художньої репрезентації, де емоційні, етичні та соціальні імплікації переплітаються в єдиному семіотичному полі. Кожне звертання, окрім своїх комунікативних функцій, виконує й глибші семантичні задачі, віддзеркалюючи специфіку духовних пошуків героїв та відтворюючи конфлікт їхніх внутрішніх світів [26, с. 234].

Виявлена поліфункціональність вокативів підтверджує їхню здатність виконувати роль структуроутворюючого елемента наративної тканини твору.

Вони слугують засобом артикуляції внутрішніх драм, які відбуваються на тлі культурно-історичної напруги, що охоплює героїв. Вокативи виступають як носії соціально значущих значень, трансформуючи міжособистісну взаємодію у сферу художнього осмислення, де межі між приватним та суспільним, індивідуальним та колективним стираються.

У своїй вокативній поліфонії Франко синтезує риторичний й поетичний компоненти, завдяки чому мовлення героїв набуває статусу символічного простору, де розгортаються епістемологічні та онтологічні парадигми. Це дозволяє відчитувати кожен вокатив як мікрокосм тексту, в якому рефлектується як індивідуальна психологія героїв, так і їхня екзистенційна взаємозалежність. Таким чином, вокативи у «Лель і Полель» є не лише елементами стилістичної структури, а й інструментами глибинного культурно-ментального резонансу, що забезпечує витонченість і складність наративного дискурсу твору.

2.3. Стилістичне та поетичне використання вокативу у творі І.Франка «Лель і Полель» та польських письменників

Використання вокативу як синтаксичної конструкції в літературних творах слугує не лише засобом звернення до суб'єкта мовлення, але й виконує складну естетичну функцію, що резонує із поетикою тексту. Це явище піддається глибокому аналізу з огляду на його здатність модулювати емоційний фон твору та відображати тональні і стилістичні зрушення в наративі. Вокатив, як засіб вираження апеляції, проявляється в різноманітних синтаксичних позиціях, одночасно зберігаючи свою прагматичну автономію [22, с. 383]. Його вживання часто перетинається з інтенціональною структурою мовлення автора, актуалізуючи простір суб'єктивних сенсів та наративних прагнень. Це підкреслює комплексний характер зв'язку між мовцем та адресатом у тексті, що виходить за межі формального обрамлення комунікації та стає елементом художнього конструювання світу.

Одним із аспектів, який робить вокатив поетично значущим, є його здатність виступати маркером особистісного залучення, що, в свою чергу, дозволяє формувати новий рівень експресивності тексту. Вокативи, наприклад, у романтичній та модерністській літературі часто слугують експонентами інтимного діалогу між суб'єктом і метафізичною сутністю, або навіть між автором та читачем [10, с. 21-27]. Це створює особливий семантичний простір, у якому адресант та адресат опиняються у безпосередньому взаємодії, де звертання перетворюється на своєрідний поетичний акт.

Водночас вокатив наділений перформативною функцією, оскільки він виконує акт апеляції, що водночас конституює і трансцендує межі референції. У своїй глибинній сутності він сприяє формуванню дискурсивного ефекту «розкритого тексту», де кожне звертання постає не лише формою діалогічного зв'язку, але й засобом підсилення естетичної виразності та збагачення художньої структури [19, с. 47]. З цієї точки зору, вокатив можна розглядати як один із ключових елементів стилістичного арсеналу автора, що оприявнює багат шаровість літературної реальності.

Таблиця 5. Стилiстичне та поетичне використання вокативу у творi

І. Франка «Лель і Полель» та польських письменників

Стилiстична функцiя	Приклади з твору І. Франка «Лель і Полель»	Приклади з текстiв польських письменникiв
Урочисте/пiднесене звертання	<i>О святi боги, даруйте нам спокiй!</i>	<i>O wielcy przodkowie, wysłuchajcie naszych modlitw!</i> (А. Мицкевич)
	<i>Небо блакитне, твої простори безмежні!</i>	<i>O niebo czyste, w twoim łonie mieszka wieczność!</i> (З. Красiнськи)
Емоцiйно-забарвлене звертання	<i>Лелю, мiй брате, як же гiрко менi без тебе!</i>	<i>Ach, matko moja droga, gdzież twój uśmiech?</i> (Е. Ожешко)
	<i>Мати моя рiдна, як же тяжко на серцi!</i>	<i>O matko kochana, gdzie są nasze nadzieje?</i> (Ю. Словацький)

Риторичне звертання	<i>О доле, невблаганна, чому ти така жорстока?</i>	<i>O losie, czemuś tak niesprawiedliwy? (Ю. Словацький)</i>
	<i>Чи ти, Лелю, чув, як кличе нас обов'язок?</i>	<i>Czy ty, Polsko, widzisz, co dzieje się z twoimi dziećmi? (А. Міцкевич)</i>
Поетичне звертання до природи	<i>Небо ясне, чи бачиш ти наш біль?</i>	<i>O gwiazdy jasne, świećcie nam nadzieją! (А. Асник)</i>
	<i>Річко швидкоплинна, розкажи нам свої таємниці!</i>	<i>O rzeko Wisło, śpiewaj pieśni przodków! (А. Асник)</i>
	<i>Вітре буйний, понеси мою журбу на чужину!</i>	<i>Wietrze wolny, unieś moje marzenia! (Ю. Тувім)</i>
Фольклорне звертання	<i>Ой, Лелю, ясний мій, допоможи в біді!</i>	<i>Hej, słońce złote, obdarz nas cieplem! (С. Виспянський)</i>
	<i>Місяцю, друге наше сонце, світи на наші стежки!</i>	<i>O księżycu srebrzysty, oświeć naszą drogę! (Ю. Словацький)</i>
Апеляція до колективу	<i>О люди добрі, чи знайдеться серед вас правда?</i>	<i>Ludu polski, powstań z kolan! (А. Міцкевич)</i>
	<i>О люди добрі, допоможіть у нашій біді!</i>	<i>Ludu mój, zjednoczcie się w godzinie próby! (З. Красінський)</i>
	<i>Сусіди наші, чи не знайдеться серед вас справедливості?</i>	<i>Bracia Polacy, powstańcie przeciw niesprawiedliwości! (А. Міцкевич)</i>
Звертання до абстрактних понять	<i>Справедливосте вічна, прийди до нашої оселі!</i>	<i>O prawdo, wiecznie nieuchwytna, ukaż nam swą twarz! (З. Красінський)</i>
	<i>О свободо, чи ти ще існуєш у цьому світі?</i>	<i>O wolności, bądź naszym przewodnikiem! (Б. Прус)</i>
Дружнє/тепле звертання	<i>Мій друже вірний, чому мовчиш у годину смутку?</i>	<i>Mój przyjacielu drogi, czy pamiętasz dawne dni? (Ю. Тувім)</i>
	<i>Полелю, друже мій вірний, подай руку</i>	<i>Drogi przyjacielu, bądź przy mnie w tej trudnej chwili!</i>

	<i>допомоги!</i>	<i>(Ю. Тувім)</i>
Етикетне звертання	<i>Шановний пане, чи не підкажете, де шукати притулку?</i>	<i>Szanowny panie, czy pozwoli pan spytać o drogę? (Б. Прус)</i>
	<i>Пані вельмишановна, чи можете ви дати пораду?</i>	<i>Pani dobrodziejko, proszę o wybaczenie! (Г. Сенкевич)</i>
Зневажливе звертання	<i>О, ти зраднику нищий, як смієш тут з'являтися?</i>	<i>Ty nikczemniku, jakże możesz spojrzeć mi w twarz? (Г. Сенкевич)</i>
	<i>Боягузе, чи не боїшся ти самого себе?</i>	<i>Ty tchórze, jakże możesz tak żyć? (Ю. Словацький)</i>

Таблиця відображає спільні риси та відмінності у стилістичному використанні вокативів, демонструє широку гаму поетичних звертань у творчості Франка та польських письменників, показуючи різноманіття їх функцій у художніх текстах.

Поетична імплементація вокативу вимагає від автора глибокого розуміння динаміки художнього мовлення та інтертекстуальних зв'язків, що утворюють символічну мережу тексту. Вокативи створюють ефект інтимізації сприйняття та забезпечують відчуття включеності читача в авторську інтенцію. [7, с. 64]. Це виявляється у специфічній риторичній інтерпеляції, що активує в процесі рецепції особистісний вимір взаємодії із текстом. У цьому сенсі, вокативи виступають метатекстуальними ключами, що спонукають до рефлексивного прочитання наративного полотна.

Стилістичний і поетичний вимір вокативу у творчості Івана Франка, зокрема в його творі «Лель і Полель», є глибоко вкорінений у його художній світогляд та концепцію національного відродження. І. Франко, як майстер слова і багатозначний інтерпретатор національної міфології, зосереджує свою увагу на експресивних можливостях вокативу, використовуючи його як засіб риторичної інтенсифікації та патетичної емпізи [1, с. 157].

У творі «Лель і Полель» вокатив функціонує як ключовий компонент драматичної напруги, що дозволяє поглибити психологічні профілі персонажів, а також актуалізувати міфологічні мотиви у контексті національного міфу. Вокатив, як засіб поетичної енергії, збагачує емоційний фон твору, створюючи своєрідний міст між трансцендентною сферою та емпіричною реальністю. Приклад використання вокативу у творі: «*О брате мій, Лелю, ти сильний і гордий!*» [36, с. 300] – цей вокатив не тільки посилює братську близькість між персонажами, але й вказує на сакральний вимір їхнього зв'язку. Імперативність звернення «*О брате мій*» виокремлює це звернення як один з основних засобів актуалізації фатуму, який переслідує героїв, а також є провісником їхньої трагічної долі.

У цьому контексті можна говорити про вокатив як засіб герменевтичного прочитання долі героїв, адже звернення до Леля виявляє їхню існентну залежність від незворотних сил міфологічної реальності. Структура поетичного тексту І. Франка нерідко вирізняється естетичним наповненням через вокативи, що підсилюють міметичну природу міфу, наближаючи його до архаїчної епічної традиції. У зверненні «*О Лелю, навіки загублений!*» [36, с. 305] естетично реалізується трагізм, що домінує в драмі, передаючи наративну трансформацію героїв у символічний вимір, де персоніфіковані стихії долі зіштовхуються з внутрішньою напругою персонажів [38, с.239].

Якщо порівняти Франкову стилістику з польськими авторами, зокрема такими як Адам Міцкевич та Юліуш Словацький, то можна помітити аналогічні тенденції у використанні вокативу, проте з певними національно-культурними варіаціями. У А. Міцкевича в «*Dziady*» вокативи надають тексту особливого релігійно-філософського забарвлення, звернення до предків або надприродних сил, як, наприклад, у рядках «*O wy, duchy przodków!*» служать маркерами сакрального часу та простору, що виразно підкреслює його романтичну поетику. Юліуш Словацький у своєму «*Kordian'i*» також активно застосовує вокативи, що поглиблюють патетичний та фаталістичний вимір його трагедійних героїв, як, наприклад, у рядках «*O Polsko! O ojczyzno!*» [37].

Важливість та унікальність вокативу як складової синтаксичної парадигми в літературних творах не викликає сумнівів, адже цей морфологічний феномен репрезентує не лише мовленнєві акти апеляції, а й поглиблює психоемоційний контекст літературного висловлювання. Питання стилістичного функціонування вокативу стає надзвичайно релевантним у межах аналізу поетичного дискурсу кінця XIX — початку XX століття, де цей синтаксичний елемент набуває особливої експресивної та риторичної ролі [22, с. 389].

Вивчення вокативу в контексті творчості Івана Франка, зокрема у його творі «Лель і Полель», потребує особливого дослідницького підходу, оскільки Франко систематично й віртуозно використовує цей синтаксичний засіб для створення багаторівневого художнього світу, де міфологічні імена та символічні образи набувають особистісного, екзистенційного виміру через звертання. Вокатив тут виконує не тільки функцію граматичної форми, але стає каталізатором внутрішньої емоційної динаміки, актуалізуючи архетипні й культурні наративи [35]. У той же час у польській літературі аналогічного періоду, представленій такими знаковими авторами, як Казімеж Тетмайер, Станіслав Виспянський та Зигмунт Красінський, вокатив зазнає трансформації під впливом романтико-символістських ідеологем, що домінують у їхній творчості [29, с. 287].

Тут звертання не стільки індивідуалізоване, скільки концептуалізоване, постаючи як засіб вираження національних або філософських проблем. Польські поети часто використовують вокатив як структурний елемент, що дозволяє їм формулювати естетично вивірені апеляції до колективних уявлень, історичних або міфологічних парадигм, тим самим інтегруючи його в ширший контекст національного та культурного наративу. Цей компаративний аналіз стилістичних і поетичних функцій вокативу, представлених у Франковій поемі «Лель і Полель» та творах польських письменників, дозволяє виявити багатовимірність його використання як риторичного засобу, підкреслюючи як індивідуальні, так і колективні аспекти суб'єктної артикуляції в межах різних літературних традицій.

Таблиця 6. Компаративний аналіз стилістичного та поетичного використання вокативу у творі Івана Франка «Лель і Полель» та в творчості польських письменників кінця XIX — початку XX століття

І. Франко («Лель і Полель»)	Польські письменники (К. Тетмайер, С. Виспянський, З. Красінський)
Інтенсивне апелювання до суб'єктів через вокатив, яке підкреслює інтимно-особистісну лінію	Вокатив часто використовувався для формалізації зв'язку між персонажами та вищими сутностями
Персоніфікація природи через звертання до абстрактних об'єктів: «О ріко, мати-живителько!»	У польських текстах вокатив застосовується здебільшого до конкретних, живих суб'єктів
Вокатив як маркер емоційної загостреності моменту («О горе! О злість бездонна!»)	Звертання у вокативі є частиною патетичних або трагічних моментів у поезії польських романтиків
Відсилання до міфологічних фігур (Лель, Полель), що додає символічної глибини.	Польські письменники також звертаються до міфологічних та історичних фігур, як у Виспянського, де часто з'являються герої античності
Вокатив як інструмент драматизації конфлікту між персонажами	У польській поезії вокатив може символізувати емоційну дистанцію або вищу метафізичну істину
Використання вокативу для творення архаїчного стилю, підкреслюючи Часопросторовий контекст	У польських романтиків архаїчні форми вокативу застосовуються для Підсилення епічності
Індивідуалізовані звертання до персонажів, як-от «О Лелю мій»	Польські поети звертаються до колективних образів (напр., «Narodzie mój»)
Вокатив як маркер екзистенційної тривоги, що надає текстові філософської глибини	Польські письменники звертаються до Бога або долі, щоб акцентувати на трагічному світосприйнятті
Вокатив використовується для акцентуації індивідуального емоційного стану персонажа	У польській поезії вокатив може виконувати функцію загального емоційного висловлення, часто від імені групи

Таблиця 6. Компаративний аналіз стилістичного та поетичного використання вокативу у творі Івана Франка «Лель і Полель» та в творчості польських письменників кінця XIX — початку XX століття

Рідкісне використання подвійного вокативу для підкреслення множинності звернень («О Лелю, Полелю!»)	У польських текстах подібні подвійні звертання рідше зустрічаються, хоча інколи з'являються у драматичних творах Виспянського
Вокатив функціонує як засіб поглиблення психологізму персонажів	Польські поети більше схильні використовувати вокатив для ідеологічного чи символічного підкреслення тематики твору
Часто використовується в епізодах внутрішнього монологу для самозвертання персонажів	Польські автори уникають такого саморефлексивного вокативу, але він зустрічається у творах романтиків, як-от Тетмайєра
Естетизація вокативу через синкретичне поєднання стилістичних фігур (анафора, паралелізм)	У польській поезії вокатив часто з'являється у формі апострофічних звертань до абстрактних понять
Франко інтегрує вокатив у поетичний наратив, щоб підсилити експресію внутрішньої боротьби героїв	У польській літературі вокатив часто є засобом зовнішнього акцентування важливих подій чи загроз
Вокатив як структурний компонент діалогу між міфологічними постатями	Виспянський застосовує вокатив для театральної експресії у своїх драмах
Використання вокативу у формі окличних речень для вираження відчаю та надії	Польські письменники використовують вокатив здебільшого для створення пафосу, як це видно у творах Красінського
Часте звертання до абстрактних субстанцій, що надає тексту метафізичної атмосфери	В польській традиції звернення до метафізичних понять, таких як «los» (доля), формує морально-філософський підтекст
Вокатив вносить емоційно-експресивну насиченість у поетичну мову Франка	У творах польських романтиків вокатив більше акцентує суспільно-політичні аспекти, зокрема у

Таблиця 6. Компаративний аналіз стилістичного та поетичного використання вокативу у творі Івана Франка «Лель і Полель» та в творчості польських письменників кінця XIX — початку XX століття

	відносинах між індивідом та нацією
--	------------------------------------

Таким чином, стилістична функція вокативу постає не лише як інструмент прямого звернення, але і як засіб поетичного естетизму, що інтенсифікує емоційну насиченість художнього мовлення. Вона моделює діалогічність тексту, перетворюючи його на багатовимірний простір, де комунікативний імпульс стає частиною авторської гри із читачем, відкриваючи нові горизонти інтерпретації та символічного осягнення. Стилiстичне використання вокативу як у творчості Франка, так і польських романтиків відображає не тільки риторичні функції цього синтаксичного засобу, але й дозволяє створити естетичну напругу між сакральним і профанним, між долею і волею, між індивідуальним і колективним досвідом національного буття [25].

Високопоетичне та стилістичне використання вокативу у творчості Івана Франка, зокрема в творі «Лель і Полель», демонструє тенденцію до особистісного звертання, що підкреслює внутрішні переживання персонажів, їх екзистенційну тривогу та конфлікти. Франко майстерно використовує вокатив для створення ефекту залучення читача до емоційної сфери твору, де кожне звертання є відображенням складної психологічної динаміки. Натомість польські письменники, такі як Станіслав Виспянський, Казімеж Тетмайер та Зигмунт Красінський, частіше використовують вокатив для підкреслення зовнішнього, суспільного або метафізичного контексту. Зокрема, у їхній творчості вокатив набуває пафосного характеру, звертаючись до загальнолюдських або національних понять, а також акцентуючи морально-етичні дилеми [17, с. 124].

Отже, у творі Івана Франка вокатив слугує, перш за все, засобом заглиблення в індивідуальний емоційний світ персонажів, тоді як у польських авторів він, зазвичай, виконує роль засобу підсилення ідеологічних та патетичних елементів, що відображають глобальні соціальні та філософські проблеми.

ВИСНОВКИ

Порівняльний аналіз вокативних форм в українській та польській мовах, дозволяє підкреслити лінгвістичні та культурні закономірності, що постають на перетині мовної еволюції та культурно-історичних процесів.

Підґрунтя аналізу засноване на виявленні морфологічної диференціації вокативів, котрі виконують як комунікативні, так і семіотичні функції, утворюючи символічний каркас міжособистісної взаємодії персонажів.

Вокатив у художньому тексті І.Франка виступає не лише формальним інструментом апеляції, а й семіотичною одиницею, яка відображає етнонаціональні особливості двох слов'янських мовних систем. Польські вокативи зберігають релікти праслов'янської парадигми, тоді як українські форми демонструють значно більшу гнучкість у функціонуванні. Важливим є також підкреслення того, що вокативи в обох мовах виступають відображенням не тільки мовної структури, але й соціокультурної стратифікації. Функціональний аналіз вокативних форм у творі І. Франка виявляє їхнє ключове значення в емоційній артикуляції та комунікативній напрузі між персонажами. Використання звертань стає важливим елементом діалогічної взаємодії, що інтегрує соціальні, психологічні та культурні аспекти тексту. Таким чином, вокативи у І. Франка перетворюються на важливий засіб вираження внутрішніх конфліктів героїв та їхнього соціального становища.

Порівняльний аналіз вокативів в українській та польській мовах, виконаний на матеріалі твору Івана Франка «Лель і Полель», є важливим внеском у дослідження граматичних та культурно-історичних відмінностей цих двох близькоспоріднених мов. Вокатив, як специфічна граматична категорія, в обох мовах демонструє різні рівні збереження архаїчних елементів та відмінні тенденції у своєму розвитку. Це відображає ширші соціокультурні та мовні зміни, які вплинули на формування сучасних слов'янських мов.

Компаративний аспект дослідження дозволяє екстраполювати результати на ширший контекст українсько-польських лінгвістичних і культурних

взаємовідносин. Використання вокативу як граматичного і стилістичного інструменту відкриває нові горизонти для розуміння того, як мовні зміни відображають соціально-культурні трансформації, що відбуваються в обох мовах.

Високопоетичне та стилістичне використання вокативів у творчості Івана Франка, зокрема у повісті «Лель і Полель», є свідченням його мовної майстерності. Звертання стають важливим елементом не лише синтаксичної організації тексту, але й художнього впливу на читача, що сприяє поглибленню розуміння ідеї твору та розкриттю багатогранності людських почуттів.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Баган О. Типологія позитивізму у творчості Болеслава Пруса й Івана Франка (Романи «Лялька» і «Перехресні стежки»). *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 154–164.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Бровіньок Т. І. Колізія двійництва в романі Франка «Лель і Полель». *Радянське літературознавство*. 1981. № 6. С. 57–65.
4. Бук С. Н. Велика проза Івана Франка: електронний корпус, частотні словники та інші міждисциплінарні контексти : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 424 с.
5. Вавринюк Т. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Науковий вісник Криворізького національного університету. Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 222–228.
6. Возняк М. З історії «Леля і Полеля». *З життя і творчості Івана Франка*. Київ : Видавництво АН УРСР, 1955. С. 164–166.
7. Войтків О. М. Художня концепція героя в романі Івана Франка «Лель і Полель» : дис. . канд. філол. наук (доктора філософії) : 10.01.01. Львів, 2018. 200 с.
8. Войтків О. Проблема стосунків героя і суспільства у романі Івана Франка «Лель і Полель». *Українське літературознавство*. 2016. Вип. 82. URL: http://institutes.lnu.edu.ua/franko/wpcontent/uploads/sites/7/2018/01/82_18_VOITKIV.pdf (дата звернення: 17.10.2024)
9. Гаврилюк С. Фразеологізми з компонентом серце в прозовій творчості І. Франка (на матеріалі повістей Лель і Полель та Перехресні стежки). *Волинь-Житомирищина*. 2006. Вип. 15. С. 196–202.
10. Гірняк М. Інтелектуальний код художньої прози Івана Франка: вимір проблематики. *Studia Methodologica*. 2023. Вип. 55. С. 20–38.

- 11.Гнатюк М. Польська література другої половини ХІХ – початку ХХ століття в літературно-естетичній концепції Івана Франка. 2016. С. 74–84.
- 12.Голіченко М. О. Комунікативно-прагматичні функції вокативних речень в українському художньому та політичному дискурсах. Київ, 2018. С.35–60.
- 13.Голяк Т. Cooperation between I. Lyzaniivskyi and M. Vozniak in preparing thirty-volume edition of Ivan Franko's works. **Слово і Час**. 2020. № 5. С.36–52.
- 14.Денисюк І.О. Способи оповіді в малій прозі Івана Франка. *Невичерпність атома*. Серія «Франкознавчі студії». Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. Вип. 2. С. 79–86.
- 15.Дудик П.С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005.320с.
- 16.Забужко О. С. Музей покинутих секретів: Роман. Київ: Факт, 2010. 832 с.
- 17.Заоборна М. С. Дихотомічна структура текстового світу роману Івана Франка «Лель і Полель» в аспекті лінгвопоетики мотивності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Філологічні науки. 2021. Вип. 95.С. 114–127.
- 18.Каленюк С. Звергання в інтернет-комунікації: семантика та функційні пріоритети. *Філологічні трактати*. 2018. Т. 10. № 4. С. 31–36.
- 19.Кобченко Н. Формальні параметри сучасного українського вокатива: процеси уніфікації іменникової парадигми. *Лінгвістичні студії*. 2022. С. 40–61.
- 20.Лопатка О. Значення і синтаксичні функції кличного відмінка іменника при вивченні української мови як іноземної. *Новітня філологія*. Чорноморський національний університет ім. Петра Могили. Миколаїв, 2009. С. 68–72.
- 21.Мойсієнко А. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Персонал», 2009. 208 с.

22.Никоненко Т. Польська література у висвітленні Івана Франка: теоретичні засади дослідницьких алгоритмів і парадигм. *Вісник науки та освіти*. 2024. Вип. 5 (23). С. 380–393.

23.Поліщук Н. Міф про культурного героя: Франкова парадигма. *Іноземна філологія: український науковий збірник*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. С. 293–305.

24.Польські дослідження мовознавства: „Język polski w ujęciu współczesnym”. Гданськ, 2014. С.45–55.

25.Семашко Т. Ф. Іван Франко: місце польської мови у творчому доробку митця. *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат* : зб. наук. праць II міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 14–15 травня 2020 р. Київ : Міленіум, 2020. URL:https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirka_tez_ukrayina-polshcha.pdf#page=101 (дата звернення: 16.10.2024).

26.Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.

27.Сеньовська Н. Принципи побудови сучасного дискурсу про давню українську міфологію: доповідь. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ*. 2022. С. 3–6.

28.Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень. Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

29.Ткачук М. Дихотомічна структура роману «Лель і Полель». Жанрова структура прози Івана Франка. *Бориславський цикл та романи з життя інтелігенції*. Тернопіль : Тернопільський держ. пед. ін-т. 1996. С. 222–249.

30.Ткачук М. Дихотомічна структура роману «Лель і Полель». Жанрова структура прози Івана Франка. *Бориславський цикл та романи з життя інтелігенції*. Тернопіль : Терноп. держ. пед. ін-т, 2003. 384 с.

31.Торчинська Н.М. Семантична структура звертань у конструкціях із прямою мовою (на матеріалі роману М. Стельмаха «Дума про тебе»). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць*. Хмельницький: ХНУ, 2007. Ч. I. Вип. 3. С. 113–116.

32.Торчинська Н., Торчинський М. Вокативи як виразники чужого мовлення в молитовному дискурсі: семантико-функціональний аспект. *Slavia Orientalis*. 2022. Том LXXI. №3. С. 561–575.

33.Турчак О. М. Вокатив як елемент українського мовленнєвого етикету (особливості та тенденції в межах новітнього комунікативного дискурсу). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2020. Вип. 2. С. 237–245.

34. Українська мова: енциклопедія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

35.Франко І. Із секретів поетичної творчості. *Франко.І. Зібрання творів: У 50 тт.* Київ, 1981. Т. 31. С. 85–90.

36.Франко І.Я. Лель і Полель. *Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 17. С. 283–473.

37.Фурман Е. Семантика і функції звертань у художніх текстах Т.Шевченка та А. Міцкевича [URL:http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13894/1/120-123.pdf](http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13894/1/120-123.pdf) (дата звернення:13.10.2024).

38.Франко І. Лель і Полель. Київ : Наш Формат, 2024. 288 с.

39.Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351с.

40.Чередник Л. А. Українсько-польський міжкультурний діалог: минуле й сьогодення : дис. ... канд. філол. наук. Західноукраїнський національний університет, 2022. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/13217/1/10_Збірник%20тез-255-257.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

41.Ясакова Н. Ю., Кобченко Н. В., Ожоган В. М. Український вокатив: зміна поглядів на функції морфологічної форми на тлі суспільних трансформацій. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. Вип. 57. URL:https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_11649_sfps_2673/c/articles-38698477.pdf (дата звернення: 17.10.2024).

42. Polishchuk N. Discourse of identity through a prism of comparative literary studies: scientific researches. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2023. 231 p.

43.. Balowski M. Recenzja i omówienia. *Slavia Occidentalis*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań, 2019. C. 176–178.

44. Bartmiński J. Współczesny język polski. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. C. 281–293.

45. Czechowski P. «I wasz, i nasz». Sława, chwała i zmagania Jarosława Iwaszkiewicza. URL : <https://histmag.org/I-wasz-i-nasz.-Slawa-chwala-i-zmagania-Jaroslaw-Iwaszkiewicza> (дата звернення 17.07.2022).

46. Diachenko O., Wieże Jarosława Iwaszkiewicza w recepcji ukraińskiego poety Dmytra Pawłyczki. *Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze i Bibliologiczne*. Białystok, 2018. № 41 (4). S. 35–48.

47. Encyklopedia języka polskiego. Red. S. Urbańczyk. Wrocław, 1992. 589 s.

48. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Wrocław, 1993. 720s.

49. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2: Współczesny język polski. Red. J. Bartmiński. Wrocław-Lublin, 1993. 659 s.

50. Fedoriuk M.. Formy adresatywne we współczesnym dyskursie religijnym języka polskiego i ukraińskiego (studium porównawcze). Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Wydział Filologiczny. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Stanisława Koziary. Kraków, 2019. 397 s.

52. Florek K. Formy zwracania się do osób drugich w Ogrodzie fraszek Wacława Potockiego. *Studia Linguistica*. Kraków : Uniwersytet Pedagogiczny, 2008. S. 77–85.

53. Fox D. Gra przestrzenią w sztuce Jarosława Iwaszkiewicza «Lato w Nohant» i w jej scenicznych realizacjach. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009. S. 68–79.

54. Gierczak S. Czy istnieje jeden kanon grzeczności? O międzyjęzykowej kompetencji grzecznościowej i jej nabywaniu. *Slavia Occidentalis*. Lublin : Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2020. S. 241–246.
55. Grzegorzczak R. Wykłady z polskiej składni. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2004. 159 s.
56. Huszcza R. Honoryfikatywność. Gramatyka – pragmatyka – typologia. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Dialog», 1996. S. 274
57. Iwaszkiewicz J. Lato w Nohant. URL: <https://polona.pl/item/lato-w-nohantkomedja-w-trzech-aktach,MTMyMTYzNDk2/1/#index> (дата звернення 21.10.2023).
58. Iwaszkiewicz J. Opowiadania. Warszawa : Zelona Sowa, 2008. S. 4–197.
59. Jadacka H. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2006. S. 252 .
60. Kiklewicz A. Warianty języka: próba systematyzacji. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*. 2009. Zeszyt LXV. S. 67–87.
61. Klemensiewicz Z. Zarys składni polskiej. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1953. S 74.
62. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa, 1961–1972. T. 1–3.
63. Krawczuk A. Pogranicza polsko-ukraińskie. Co zbliża i co oddala polską grzeczność językową w kraju i na Ukrainie. *Biblioteka Postskriptum Polonistycznego*. Katowice, 2013. № 3. . S 153–165.
64. Labocha J. Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej. Kraków, 2008. S. 207–214.
65. Małgowska K. Geniusz-Ironia-Kontrasty. Portrety artystów w dramaturgii Jarosława Iwaszkiewicza panel dyskusyjny. URL : <http://pracowniadramatu.uw.edu.pl/2021/07/08/geniusz-ironia-kontrasty-portretyartystow-w-dramaturgii-jaroslaw-iwaszkiewicza-panel-dyskusyjny/> (дата звернення 13.11. 2023).
66. Marcjanik M. Mowimy uprzejmie. Warszawa : PWN, 2021. S. 36–53.

67. Mrówczyńska E. Jesteśmy po trosze z innych planet. *Relacje międzyludzkie w opowiadaniu Jarosława Iwaszkiewicza*. Stockholm: Uniwersytet Stokholms, 2002. S. 16–18.

68. Nagórcko A. Zarys gramatyki polskiej. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2007. 329 s.

69. Składnia. URL : <https://sjp.pwn.pl/poradnia/lista/skladnia;4.html>

70. Strutyński J. Gramatyka polska. Kraków, 1998. 367 s.